

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ІМЕНІ ІВАНА
ЗЯЗЮНА**

ГОЛОВЧЕНКО Гліб Олександрович

УДК 37.013.3:07](71+73)(043.3)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕДІАОСВІТИ У США І КАНАДІ

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ.

Науковий консультант - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України
Ничкало Нелля Григорівна,
Національна академія педагогічних наук України, Відділення професійної освіти і освіти дорослих, академік-секретар (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор технічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України
Биков Валерій Юхимович, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, директор (м. Київ);

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Матвієнко Ольга Василівна, кафедра психології, педагогіки і туризму Київського національного лінгвістичного університету, завідувач кафедри (м. Київ);

доктор педагогічних наук, професор
Бабушко Світлана Ростиславівна, кафедра туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України, завідувач кафедри (м. Київ).

Захист відбудеться «12» травня 2021 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

Автореферат розіслано «10» квітня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Сотська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Кардинальні трансформації сучасного суспільства, зумовлені процесами глобалізації, інформатизації, цифровізації, виявляються в різних сферах життєдіяльності людини: економічній, технологічній, соціальній, а також у викликах, які ще потребують свого вирішення. Епоха цифрового суспільства вимагає від громадян вільного володіння новими навичками для успішного використання можливостей новітньої реальності. Помітно змінилися технології, що використовуються для передавання інформації; значно розширився спектр засобів масмедіа від друкованих, радіо та телевізійних до мобільних й інтернет-соціальних та відбулася радикальна зміна їх призначення.

В умовах високої медіанасиченості простору вкрай необхідними є медіаосвітні та цифрові навички використання цифрових технологій. Молодь і дорослі стають більш вразливими від кіберзлущань, переслідування, тривожного контенту медіаповідомлень в інтернеті та інших ризиків. Важливість цифрових навичок і здатність їх використовувати у повсякденному житті помітно зросла в умовах пандемії коронавірусу COVID-19. Ще десять років тому молодь віком від 8 до 18 років у середньому витратила 7,5 год. на добу на діяльність, пов'язану з медіа (Rideout, Foehr, Roberts). Нині понад 80 % молоді використовують інтернет у своїй навчальній, професійній, соціальній діяльності. В умовах викликів пандемії та переведення у всьому світі навчання в закладах освіти у дистанційний формат цей показник значно зріс. Це зумовило необхідність широкого впровадження медіаосвіти у закладах освіти різних типів і форм власності.

Проблемам медіаосвіти і розвитку інформаційної та медіакомпетентностей приділено значну увагу в документах міжнародних організацій, зокрема резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Трансформація нашого світу: Порядок денний зі сталого розвитку на період до 2030 року» (Transforming our World, 2015; Sustainable Development Goals, 2015); Грюнвальдській декларації з медіаосвіти (Grunewald Declaration on Media Education, 1982); Віденських рекомендаціях ЮНЕСКО «Освіта у медіа та цифровій епосі» (Recommendations, 1999); Празькій декларації «Вперед до інформаційно освіченого суспільства» (The Prague Declaration, 2003); Александрійській прокламації з інформаційної грамотності та навчання впродовж життя «Віхи інформаційного суспільства» (The Alexandria Proclamation, 2005); Паризькій декларації «Медіа та інформаційна грамотність у цифровому столітті» (Paris Declaration, 2014); Ризьких рекомендаціях з розвитку медійної та інформаційної грамотності в мінливому медіа та інформаційному середовищі (Riga Recommendations, 2016), Комюніке Європейської Ради з цифрової освіти (Communication on the Digital Education Plan, 2018), у відповідь на виклики пандемії та жорсткі локдауни в Європейській країнах – Комюніке «Зміни в освіті і навчанні для цифрової епохи» (Communication «Resetting Education and Training for the Digital Age», 2020).

Україна робить лише перші кроки у цьому напрямі, хоча вже має певні здобутки. Питанням набуття медіа та інформаційної грамотності різними категоріями населення приділено увагу у Законах України «Про концепцію Національної програми інформатизації» (1998), «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), а також у Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 р., схваленій Указом Президента України 25 червня 2013 р., у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року. У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, схваленій Президією НАПН України у 2016 р., визначено основні етапи її реалізації до 2025 р. Вітчизняна медіаосвіта активно розвивається завдяки об'єднанню зусиль наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, громадських організацій, органів державної влади. Вивчення медіаосвітньої практики свідчить про консерватизм української системи освіти, яка ще досить повільно реагує на нововведення та реформи, матеріально-технічна база закладів освіти здебільшого не відповідає сучасним вимогам. Недооцінюється значення випереджувального підходу до відбору і структурування змісту освітніх програм, недостатня увага приділяється медіаосвітній підготовці майбутніх учителів та подальшому медіаосвітньому розвитку педагогічного персоналу.

Ці проблеми зумовлюють необхідність виявлення й творчого використання прогресивних і конструктивних ідей американського й канадського досвіду впровадження медіаосвіти в усіх освітніх підсистемах та на всіх її рівнях. Досвід США і Канади з розвитку медіаосвіти становить значний науковий і практичний інтерес, адже високий рівень демократизації суспільства у кожній з них досягнуто завдяки медіа; ці країни є «піонерами» у розбудові медіаосвіти; інтенсивний розвиток медіаосвіти у формальній та неформальній освіті; законодавче забезпечення розвитку медіаосвіти; об'єднання зусиль державних, громадських організацій, наукових установ, педагогів-ентузіастів у розвитку медіа та інформаційних навичок громадян в обох країнах; світове визнання якості їх медіаосвітнього навчально-методичного забезпечення; значний досвід підготовки педагогів-практиків і майбутніх педагогів до впровадження медіаосвіти.

Водночас кожна з досліджуваних країн має особливості у розвитку медіаосвіти, які доцільно виявляти, порівнювати, аналізувати, осмислювати і виявити їх унікальність. Такий комплексний підхід до вивчення медіаосвіти дозволить виявити та схарактеризувати тенденції та окремі явища на кожному із етапів її розвитку.

Аналіз літературних джерел показав, що медіаосвіта як наукова проблема досліджується вітчизняними та зарубіжними вченими за такими напрямками:

- міждисциплінарні аспекти розвитку медіаосвіти (Г. Онкович, Б. Потятинник, Г. Почепцов, О. Федоров, У. Шпаковский, Д. Бакінгем (D. Buckingham), Н. Хомський (N. Chomsky); Р. Хоббс (R. Hobbs); Т. Джолс (T. Jolls), С. Уїлсон (C. Wilson), Дж. Пієтте (J. Piette), Л. Гіроукс (L. Giroux), У. Поттер (W. Potter), Дж. Пангенте (J. Pungente), Е. Томан (E. Thoman));

- дидактичні положення медіакомпетентнісного підходу до навчання і викладання (А. Єрмоленко, Г. Онкович, Ф. Рогоу (F. Rogow), Я. Тяжлов, С. Шейбе, Д. Консідайн (D. Considine), у тому числі на рівні дошкільного закладу, молодшої та середньої школи (Н. Литвинова, Е. Смолер, О. Петрунько, О. Печинкіна, Г. Фарго (H. Fargo), К. Фронтікьяро (K. Fontichiaro), Дж. Луеткемейер (J. Luetkemeyer), Т. МакЛііз (T. McLees), У. Гуофанг (W. Guofang), Д. Гут (D. Gut), Г. Шмідт (H. Schmidt)); на рівні вищої школи (Г. Онкович, Н. Духаніна, І. Гуріненко, І. Сахневич, Дж. Каббідж (J. Cubbage), К. Фрай (K. Fry), Г. Шмідт (H. Schmidt), С. Тагл (C. Tuggle), Д. Сніід (D. Sneed), К. Ульфмейер (K. Wulfemeyer)); для різних категорій населення, у тому числі й вразливих верств (Ф. Кобб (F. Cobb), А. Коллард (A. Collard), Т. Де Смедт (T. De Smedt), М. Дуфрасне (M. Dufrasne), Л. Десджардінс (L. Desjardins), У. Лам (W. Lam), М. Мьюррей (M. Murray));

- порівняльно-педагогічні дослідження різних аспектів медіаосвіти (Д. Бачинський, Н. Габор, А. Левицкая, Л. Смірнова, О. Печинкіна, О. Федоров, І. Чельшева, С. Чеунг (C. Cheung), Д. Консідайн (D. Considine), Л. Хартай (L. Hartai), зокрема й до вивчення окремих теоретичних і практичних питань провадження медіаосвіти у США та Канаді (В. Колесниченко, А. Новикова, О. Печинкіна, У. Чен (W. Chen), Дж. Пангенте (J. Pungente), Р. Шепард (R. Shepherd), С. Уїлсон (C. Wilson), Р. Гріко (R. Grieco), Р. Хоббс (R. Hobbs), Р. Кьюбі (R. Kubey), Дж Ренні (J. Rennie)).

Важливе значення мають наукові розвідки вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені розробленню, методичному забезпеченню й використанню педагогічних технологій, інноваційних та інтерактивних методів медіанавчання, а саме:

- медіанавчання засобами традиційних та електронних медіа (Л. Мастерман (L. Masterman), Ф. Марієт (F. Mariet), Дж. Пангенте (J. Pungente), С. О'Маллей (S. O'Malley), С. Шафф (S. Schaff), Г. Шмідт (H. Schmidt), С. Таггл (C. Tuggle), Д. Сніід (D. Sneed), К. Ульфмейер (K. Wulfemeyer), Т. Ван Гелдер (T. Van Gelder), Р. Уільямс (R. Williams));

- особливості підготовки педагогічного персоналу до впровадження медіаосвіти (І. Наумук, Д. Бішоп (D. Bishop), С. Джайлз (S. Giles), К. Брайант (K. Bryant), В. Домайн (V. Domine), М. Коелер (M. Koehler), П. Мішра (P. Mishra), Т. Скалл (T. Scull), Дж. Купершмідт (J. Kupersmidt), Л. Стейн (L. Stein), А. Преуєтт (A. Prewett).

На основі результатів вивчення літературних і документальних джерел та аналізу стану розвитку медіаосвіти в нашій державі виявлено суперечності між:

- об'єктивною потребою розвитку медіаосвіти в умовах інтеграції України до світового економічного й освітнього простору і недооцінкою значення вивчення зарубіжного досвіду, розвитку інформаційної та медіаграмотності різних категорій населення;

- зрослими соціальними запитами й вимогами економіки до розвитку інформаційної та медіаграмотності різних верств населення і неспроможністю вітчизняної системи освіти задовольняти нові потреби;

- потужним освітнім потенціалом медіаосвіти та відсутністю її відповідного законодавчого, нормативно-правового і фінансового забезпечення на державному рівні;
- зростанням вимог до медіаосвіти та відсутністю системного підходу до її дидактичного обґрунтування у неформальній освіті;
- необхідністю докорінних змін у медіаосвітній підготовці педагогічних працівників і відсутністю системи її інноваційного забезпечення в умовах динамічних змін.

Актуальність цієї міждисциплінарної проблеми, відсутність її цілісного аналізу, необхідність подолання суперечностей зумовили вибір теми дослідження – «Тенденції розвитку медіаосвіти у США і Канаді».

Зв'язок роботи з науковими програмами планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України в межах комплексного дослідження «Тенденції розвитку освіти дорослих у розвинених країнах світу» (РК № 00117U001070). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (до 2018 року – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України) (протокол № 7 від 21.06.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 7 від 25.09.2012 р.).

Об'єкт дослідження – розвиток медіаосвіти у США і Канаді.

Предмет дослідження – тенденції розвитку медіаосвіти у США і Канаді в 60-х роках ХХ – на початку ХХІ століття.

Мета дослідження – на основі цілісного міждисциплінарного аналізу виявити тенденції розвитку медіаосвіти у США і Канаді в умовах глобалізаційних процесів та обґрунтувати можливості творчого використання в Україні прогресивних і конструктивних ідей досвіду медіаосвіти у цих країнах.

Відповідно до об'єкта, предмета і мети визначено основні дослідницькі завдання:

1. Здійснити бібліографічний аналіз досліджуваної проблеми.
2. Виявити відповідність англomовних термінів з медіаосвіти у зарубіжних та вітчизняних літературних і документальних джерелах.
3. Обґрунтувати та розробити періодизацію розвитку медіаосвіти у США і Канаді.
4. Вивчити стан законодавчого і нормативно-правового забезпечення розвитку медіаосвіти у досліджуваних країнах.
5. Проаналізувати вплив філософсько-педагогічних теорій і підходів на розвиток медіаосвіти у США і Канаді.
6. Схарактеризувати структуру і зміст освітніх медіапрограм для різних категорій населення.
7. Проаналізувати особливості медіаосвітньої підготовки педагогічного персоналу у досліджуваних країнах.

8. Виявити сучасні тенденції у розвитку медіаосвіти дітей, студентської молоді та різних категорій дорослого населення у США і Канаді.
9. Розкрити розвиток медіаосвіти в Україні та обґрунтувати перспективи використання прогресивних і конструктивних ідей досвіду США і Канади в цій сфері. Підготувати науково-методичні рекомендації з розвитку медіаосвіти в Україні.

Хронологічні межі дослідження. *Нижня межа* (60-ті роки ХХ століття) зумовлена початком розвитку медіаосвіти у США і Канаді та впровадженням «екранної освіти» – широкого використання кінофільмів для навчання. У 1952 р. у США було прийнято правила регулювання телевізійного контенту, у Сенаті США у 1953-1954 рр. проведено слухання щодо впливу телевізійних програм на зростання злочинності серед неповнолітніх, а також введення американським науковцем Дж. Калкіном (J. Calkin) в науковий обіг терміна «медіаграмотність». Канадським вченим М. Маклюеном (M. McLuhan) у 1960 р. розроблено перший навчальний план, що передбачав використання нових медіа в освітньому процесі. *Верхня межа* – перша половина 2020 р. – характеризується широким проникненням цифрових технологій в усі підсистеми освіти; підтримкою та розумінням важливості медіаосвіти урядами країн, міжнародними організаціями, широкою громадськістю.

Концепція дослідження. В основу концепції дослідження покладено ключову ідею щодо динамічної цифровізації в останній чверті ХХ – на початку ХХІ століття, що актуалізує важливість формування цифрової та медіакомпетентностей різних категорій населення (дітей, студентів, біженців, мігрантів та інших категорій дорослого населення). Це потребує виявлення та обґрунтування взаємозумовленості й взаємозв'язку етапів розвитку медіаосвіти, системного вивчення та узагальнення американського і канадського досвіду розвитку медіаосвіти з метою виявлення його прогресивних і конструктивних ідей та пошуку інноваційних підходів до їх практичної реалізації на основі принципів наступності, індивідуалізації, диференціації, врахування індивідуальних, вікових особливостей, загальноосвітнього рівня, попереднього соціального досвіду та нових потреб усіх учасників освітнього процесу у нашій державі, а також доступності для громадян переваг та можливостей цифрового світу. Дослідження здійснюється з урахуванням принципів цифровізації, спрямованої на забезпечення кожному громадянину рівного доступу до послуг інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Це потребує підвищення якості надання послуг з медіаосвіти, створення нових робочих місць, розвитку підприємництва, підвищення культури, сприяння подоланню бідності, запобігання катастрофам, гарантування громадської безпеки тощо. Цифровізація повинна сприяти розвитку інформаційного суспільства та засобів масової інформації.¹

---

¹ Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

Створення українського контенту відповідно до національних, регіональних і локальних потреб сприятиме соціальному, культурному та економічному розвитку, а також зміцненню інформаційного суспільства та демократії у цілому.

Концепція наукового пошуку ґрунтується на положенні про те, що медіаосвіта є міждисциплінарним явищем не лише в освітньому процесі закладів освіти різних типів, а й у всіх сферах життєдіяльності людини. Це зумовлено стрімким розвитком новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, завдяки яким медіаграмотність стала однією з ключових компетентностей XXI століття. Динамічний розвиток цифрових технологій розширив смислове наповнення медіаграмотності, під якою розуміється здатність людини критично осмислювати отриману інформацію, вирішувати проблеми, спілкуватися, використовувати інформацію у різних сферах життєдіяльності.

На різних етапах наукового пошуку враховувалися завдання медіаосвіти, спрямовані на підготовку людини до життя в нових цифрово-інформаційних умовах, розвитку її здатності оперативно знаходити необхідну інформацію, сприймати, розуміти й оцінювати її, а також свідомого й успішного використання для власних потреб і для потреб суспільства.

В основу дослідження покладено положення щодо медіаосвіти у сучасних глобалізаційних умовах як *ціннісно орієнтованої*, адже вона покликана навчати людину осмислювати зміст прочитаного, прослуханого, побаченого крізь призму власних цінностей і пріоритетів; *споживчо орієнтованої*, що сприяє усвідомленню людиною ролі економічних чинників у житті суспільства; *громадянсько орієнтованої*, завдяки якій формується активна життєва позиція відповідального і свідомого громадянина, від якого залежить успішний розвиток його родини, громади, суспільства, країни, планети; *культурно орієнтованої*, що уможлиблює розуміння й пошанування своєї культури і традицій, а також повагу національної ідентичності інших народів.

Методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення педагогічної компаративістики; філософські, соціологічні, психологічні, педагогічні теорії і концепції гуманізації та демократизації освіти; індивідуалізації та диференціації навчання, самоосвіти і саморозвитку; неперервної освіти як динамічної системи, що об'єктивно потребує врахування сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку медіаосвіти, їх взаємозв'язку і взаємозумовленості, системного підходу до вивчення соціально-педагогічних явищ, тісно пов'язаних з медіаосвітньою діяльністю на різних рівнях.

На різних етапах наукового пошуку використовувалися: *системний підхід*, що дозволив розглянути медіаосвіту у системі педагогічних явищ, які тісно пов'язані та взаємозумовлені; *міждисциплінарний підхід*, що уможливив використання положень філософії, соціології, психології, педагогіки та інших гуманітарних наук для всебічного ґрунтового аналізу проблеми дослідження; *холістичний підхід*, що дав змогу цілісно проаналізувати медіаосвіту як сукупність теоретико-методологічних, дидактичних, нормативно-правових,

організаційних, засад, взаємодія яких відобразила її комплексний характер та дозволила виокремити явища її розвитку; *порівняльно-педагогічний підхід*, що уможливив зіставлення змісту, форм, методів і засобів здійснення медіаосвіти у США і Канаді, виокремлення подібного та особливого, виявлення загальних тенденцій їх розвитку, а також тих, що притаманні одній країні; *процесний підхід*, згідно з яким медіаосвіта розглядається як неперервний процес набуття навичок критичного мислення, інтерпретації на основі власного досвіду та творчого використання отриманої інформації; *особистісно-орієнтований підхід*, завдяки якому було розглянуто різні цільові категорії суб'єктів медіаосвітньої діяльності: діти, учні, студенти, учителі, дорослі та різні фахівці з досвідом впровадження медіаосвіти на різних рівнях; *компетентнісний підхід*, що уможливив визначення комплексу знань, умінь і навичок медіаграмотної людини у сучасних умовах; *історико-хронологічний підхід*, який забезпечив вивчення динамічного розвитку медіаосвіти у досліджуваних країнах, виокремлення етапів її розвитку; *практикологічний підхід*, що уможливив осмислення медіаосвіти в контексті її використання у підготовці різних верств населення до взаємодії з сучасними медіазасобами; *прогностичний підхід*, спрямований на обґрунтування перспектив і розроблення науково-методичних рекомендацій з впровадження прогресивних і конструктивних ідей американського і канадського досвіду медіаосвіти у вітчизняний освітній простір.

Теоретичною основою дослідження є:

- філософські положення щодо розвитку медіаосвіти в контексті сучасних трансформацій, зумовлених стрімким розвитком медіа та цифрових технологій та їх входженням у повсякденне життя кожної людини (І. Жилавская, Д. Зубрицкая, В. Іванов, Т. Іванова, Л. Найдьонова, О. Федоров, А. Батлер (A. Butler), М. Фуентес-Баутіста (M. Fuentes-Bautista), Е. Шарпер (E. Scharrer), Т. Даффі (T. Duffy), Д. Джонассен (D. Jonassen), Р. Кьюбі (R. Kubey), А. Лі (A. Lee), Л. Мастерман (L. Masterman), М. МкЛьюен (M. McLuhenn));

- положення щодо соціально-педагогічної ролі медіаосвіти у побудові демократичного суспільства свідомих громадян (А. Калабрезе (A. Calabrese), М. Колледж (M. Colledge), М. Хайт (M. Haight), Дж. Констайн (J. Constine), Б. Гузетті (B. Guzzetti), М. Леслі (M. Lesley), К. Козоанка (K. Kozoanka), П. Орловські (P. Orlovski), С. Ніл (S. Neal), Б. Йетс (B. Yates));

- теорія масової комунікації (У. Шпаковский; М. Льюен, конструктивізм (Л. Смірнова, С. Шейбе, Ф. Рогоу, Д. Джонассен (D. Jonassen), Р. Джексон, культурологічна теорія (Г. Онкович, И. Челишева, Д. Келлнер, Дж. Шер (D. Kellner, J. Share));

- положення щодо концептуальних підходів, зокрема: *критичного*, відповідно до якого людина має сприймати інформацію критично; *протекціоністського*, завданням якого є упередження негативного впливу медіа засобів на людину; *мистецького*, спрямованого розвивати естетичне і художнє сприйняття інформації; *практичного*, що уможливорює формування і розвиток навичок використання і споживання медіапродукції.

Методи дослідження. Для досягнення мети і реалізації визначених дослідницьких завдань використано комплекс взаємодоповнюючих методів: *теоретичних* – систематизація й узагальнення наукових і навчально-методичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників, законодавчих і нормативно-правових документів з медіаосвіти; *концептуально-дефінітивного аналізу* для розкриття та уточнення базових понять дослідження та з'ясування відповідності англomовних термінів медіаосвіти у вітчизняних джерелах; *ретроспективного аналізу* для дослідження історичного поступу медіаосвіти й виокремлення етапів її розвитку у США і Канаді; *методу контент-аналізу* для вивчення освітніх навчальних програм, ефективних практик та особливостей розвитку медіаосвіченості учнів, студентів, різних категорій дорослого населення, а також *структурно-змістовий і структурно-функціональний методи* для виявлення й обґрунтування загальних характеристик та основних напрямів розвитку медіаосвіти в умовах глобалізаційних процесів, її структури та змісту в закладах освіти різних типів США і Канади; *компаративний метод*, що уможливив синхронічне і діахронічне дослідження за Яном Прухою (Jan Průcha) та виявлення подібного й особливого в розвитку медіаосвіти досліджуваних країн, а також дозволив дослідити динаміку якісних змін у розвитку медіаосвіти на різних етапах; *метод наукової екстраполяції*, що сприяв виявленню перспектив використання в Україні прогресивних і конструктивних ідей досвіду США і Канади в сфері медіаосвіти; *емпіричні методи* для обґрунтування положень щодо медіаосвіти на освітніх платформах, блогах, а також у спілкуванні у соціальних мережах, електронному листуванні тощо.

Джерельна база дослідження. На різних етапах наукового пошуку було вивчено 487 джерела, з них 314 англomовних, зокрема:

- *офіційні документи* (закони, підзаконні акти, урядові постанови, стандарти та ін.), що регламентують освітню діяльність, зокрема у США закон «Цілі 2000: Акт про освіту Америки (Goals 2000: Educate America Act), Акт «Жодна дитина не залишиться осторонь» (The No Child Left Behind Act of 2001), Акт про заохочувальний фонд розвитку навичок XXI століття (21st Century Skills Incentive Fund Act, 2009), Акт про медіа для молоді (Health Media for Youth Act, 2010); у Канаді: Стратегічний план уряду Канади з інформаційного управління та технологій на 2017-2021 рр. (Government of Canada Strategic Plan for Information Management and Information Technology 2017 to 2021), закон про авторські права (Copyright Law, 2012); Біль С-13 із захисту канадців від онлайн-злочинів (Bill C-13, Protecting Canadians from Online Crime Act, 2014), Біль С-313 з розвитку національної стратегії реклами для дітей (Bill C-313, Act on a National Strategy of Respecting Advertising to Children, 2016), Акт з обслуговування дитини, родини і громади (Child, Family and Community Service Act, 1996 з доповненнями 2020 р.), Канадська Хартія прав і свобод (Canadian Charter of Rights and Freedoms, 1982) та інші;

- *інформаційно-аналітичні матеріали* (доповіді, стратегії, концепції, рекомендації, проєкти) з питань розвитку медіаграмотності різних категорій населення: рекомендації ООН, ЮНЕСКО (Recommendations Addressed to the

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO, 1999), Концепція США «Партнерство для розвитку навичок 21 століття» (Partnership for 21st Century Skills (2018), робочі матеріали з освіти Організації з економічної співпраці та розвитку (Education Working Paper Organization for Economic Co-operation and Development, 2015), результати досліджень наукового центру PEW, США (Pew Research Survey, 2017), Національний медіаосвітній проєкт, США (National Media Literacy Project), проєкт «Громадяни за медіаграмотність», Північна Кароліна, США (Citizens for Media Literacy), проєкт «Дивись пильно», США (Project Look Sharp), проєкт «Стратегії для медіаосвіти», Сан Франциско, США (Strategies for Media Literacy), пілотна програма з медіаосвіти у школах Торонто, Канада (New Toronto Pilot Media Literacy Program, 2016), федеральна програма, «Виробники та творці», Канада (Makers and Creators, 2016); проєкт «Інклюзія в об'єднаному світі: місце і голос для кожного, Канада (Inclusion in a Connected World: a Place and a Voice for Everyone, 2017) ;

- *збірники наукових праць, матеріали вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних періодичних видань*: «Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку», альманах «Журналіст України», «Вища освіта України», «Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практики, перспектив», збірник матеріалів конференції ЮНЕСКО з медіаосвіти (UNESCO International Media Literacy Conference), спеціалізовані журнали «Медіаосвіта і медіаграмотність» (Journal of Media Literacy Education), «Журнал медіаграмотності» (The Journal of Media Literacy), журнал «Медіа та цінності» (Media & Values), «Журнал комунікації» (Journal of Communication), «Міжнародна медіаосвіта» (Educational Media International), «Освіта для ери телебачення» (Education for the Television Age), «Дослідження медіа та інформаційної освіти» (Studies in Media & Information Literacy Education), «Нові горизонти в освіті» (New Horizon in Education), «Журнал трансляції та електронних медіа» (Journal of Broadcasting & Electronic Media);

- *59 навчально-методичних матеріалів з медіаосвіти, підручників, навчальних посібників, дидактичних рекомендацій, освітніх програм, розроблених науковцями 19 освітніх закладів різних типів США і 17 – Канади;*

- *збірники матеріалів міжнародних і всеукраїнських конференцій, інформаційні ресурси мережі інтернет, зокрема офіційні сайти закладів освіти США і Канади, національних і федеральних органів управління освітою, громадських організацій; електронні вітчизняні та зарубіжні освітні платформи; блоги науковців і освітян, що займаються медіаосвітою.*

Організація дослідження. Науковий пошук здійснювався упродовж 2009-2020 рр. і охоплював три етапи:

На першому етапі (2009-2013 рр.) було розроблено періодизацію розвитку медіаосвіти в цих країнах, обґрунтовувано теоретичні засади наукового пошуку, сформовано джерельну базу, сконкретизовано мету і завдання дослідження, вивчено зарубіжні і вітчизняні літературні та документальні джерела з досліджуваної проблеми; здійснено концептуально-дефінітивний

аналіз термінів медіаосвіти у вітчизняному і зарубіжному наукових дискурсах та ретроспективний аналіз розвитку медіаосвіти у США і Канаді.

На другому етапі (2014-2017 рр.) продовжено вивчення джерельної бази та здійснено аналіз законодавчого і нормативно-правового забезпечення розвитку медіаосвіти у США і Канаді; систематизовано дослідницькі матеріали, проаналізовано дидактичні засади медіаосвіти у досліджуваних країнах; вивчено медіаосвітні технології та ефективні практики розвитку медіаграмотності різних категорій населення у неформальній та інформальній освіті США і Канади.

На третьому етапі (2018-2020 рр.) вивчено сучасний стан медіаосвіти та її переваги, виявлено невикористані можливості в Україні; узагальнено результати наукового пошуку та сформульовано концептуальні положення і пропозиції; окреслено напрями подальшого використання в Україні прогресивних і конструктивних ідей американського і канадського досвіду розвитку медіаосвіти; сформульовано загальні висновки; видано монографію, науково-методичні рекомендації; в освітню практику вітчизняних закладів формальної і неформальної освіти впроваджено результати дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* у вітчизняній педагогічній науці цілісно досліджено становлення і розвиток медіаосвіти у США і Канаді; проаналізовано англomовні терміни медіаосвіти та виявлено їх взаємовідповідність у вітчизняних і зарубіжних літературних та документальних джерелах; обґрунтовано і розроблено авторську періодизацію розвитку медіаосвіти у досліджуваних країнах та виявлено основні тенденції її розвитку на кожному з визначених етапів; теоретично обґрунтовано дидактичні засади медіаосвіти у США і Канаді; розглянуто вплив філософсько-педагогічних теорій на розвиток медіаосвіти у цих країнах; вивчено стан законодавчого і нормативно-правового забезпечення розвитку медіаосвіти у США і Канаді; схарактеризовано структуру і зміст медіаосвіти у закладах освіти різних типів та специфіку використання медіаосвітніх технологій у формальній, неформальній та інформальній освіті досліджуваних країн; розкрито педагогічні технології формування медіаграмотності основних цільових і вразливих категорій населення досліджуваних країн; здійснено педагогічний аналіз ефективних практик розвитку медіакомпетентності у внутрішньофірмовій підготовці персоналу; виявлено особливості медіапідготовки педагогічного персоналу у формальній, неформальній та інформальній освіті США і Канади; проаналізовано сучасний стан розвитку медіаосвіти в Україні та розкрито її особливості; запропоновано напрями творчого використання в нашій державі прогресивних і конструктивних ідей американського і канадського досвіду медіаосвіти на макро-, мезо- та мікрорівнях відповідно до потреб індивіда, суспільства, а також національного, регіональних і локальних ринків праці;

- *уточнено* зміст базових понять дослідження в англomовному та україномовному наукових дискурсах; виявлено причини дефініційної розбіжності та проаналізовано концептуальне поле «медіаосвіти»; сутність принципів побудови медіаосвіти, технологій та основних підходів до їх

використання в освітньому процесі у закладах освіти США і Канади; дидактичні засади використання медіаосвітніх технологій у формальній, неформальній та інформальній освіті досліджуваних країн;

- *подальшого розвитку* набули наукові положення щодо порівняльно-педагогічних досліджень зарубіжних і вітчизняної систем медіаосвіти та впливу її провайдерів, а також щодо пріоритетних напрямів медіаосвітньої діяльності; розроблення та застосування медіаосвітніх технологій;

- *до наукового обігу* введено нові факти, документи у галузі медіаосвіти США і Канади.

Практичне значення дослідження полягає у підготовці науково-методичних рекомендацій з розвитку медіаосвіти в Україні. Основні положення і висновки за результатами наукового пошуку, джерельна база, навчально-методичний посібник «Шкільні газети та інформаційне суспільство», науково-методичні рекомендації «Розвиток медіаосвіти в Україні» можуть використовуватися в медіаосвітній діяльності на різних рівнях, а також у розробленні навчальних і робочих програм з дисциплін, спрямованих на розвиток медіакомпетентностей учасників освітнього процесу; підготовці спецкурсів для медіаосвітньої підготовки педагогічного персоналу закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти та інститутів післядипломної освіти.

Практичне значення також підтверджується впровадженням проміжних та кінцевих результатів дослідження на кожному із етапів його виконання. Автор був керівником 12 міжнародних проєктів, підтриманих Посольством США в Україні, Посольством Франції в Україні, Посольством Німеччини в Україні, Посольством Республіки Польщі в Україні, Радою Європи, МФ «Відродження», Фондом ПАУСІ, зокрема у 2009 р. – проєкт «Медіа в умовах глобалізації», у 2009-2010 рр. – проєкт «Незалежний прес-центр», у 2012 р. – проєкт «Незалежний прес-центр. Парламентські вибори 2012», у 2014 р. – проєкти «Незалежний прес-центр» та «Єдина країна», у 2015 р. – проєкти «Телебачення проти корупції» та «Країна, в якій перемогла ідея», у 2017-2018 рр. – проєкт «Інформування населення – шлях до успішних реформ», у 2018 р. – проєкт «Школа регіонального журналіста з висвітлення реформ», у 2020 р. – проєкти Національної спілки журналістів України «Регіональна мережа журналістів за сталий розвиток на Донбасі», «Телебачення за верховенство права» та «Телебачення як інструмент інформаційної безпеки під час COVID 19».

У 2009-2019 рр. автором створено шість документальних фільмів, присвячених розвитку українсько-польської/польсько-української співпраці у галузі освіти і педагогічної науки. У 2006 р. було засновано Телевізійний Академічний Канал (ТАК-TV), діяльність якого спрямована на підготовку і професійний розвиток фахівців з медіаінформаційної діяльності. Телеканал став всеукраїнським телемайданчиком, який широко висвітлює зарубіжний і вітчизняний досвід медіаосвіти. За 11 років у ефірі ТАК TV вийшло понад 500 випусків ток-шоу, присвячених актуальним проблемам розвитку освіти, науки, культури та економіки.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Одеського національного політехнічного університету (довідка № 373/17-06 від 1.03.221 р.), Ужгородського національного університету (довідка № 668/01-14 від 26.02.2021р.), Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка (довідка № 1-02-149 від 29.12.2020 р.), Миколаївської гімназії № 2 (довідка №251а від 15 листопада 2020 р.), Обласного будинку художньої творчості Миколаївської обласної ради (довідка № 157 від 24.12.2020), а також використовуються у діяльності Національної спілки журналістів України (довідка № 346 від 04.12.2020 р.) та Центру захисту журналістів (довідка № 003 від 21.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії «Україна медійна: на порозі інформаційної революції» [2] особистим внеском дисертанта є одноосібний розділ «Шкільні медіа: реалії нової інформаційної доби». Ідеї співавторів у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях і форумах різного рівня, семінарах, вебінарах, круглих столах, педагогічних читаннях, зокрема під час восьми міжнародних наукових Українсько-польських/Польсько-українських форумів (у Варшаві, Кракові, Бидгощі, Замості (Республіка Польща), Києві, Черкасах, Переяслав-Хмельницькому, 2005-2019), а також на II Міжнародній науково-практичній конференції «На шляху до науки XXI сторіччя» (Кіровоград, 2011), V Міжнародних наукових читаннях, присвячені пам'яті академіка С. Я. Батишева «Безперервна професійна освіта в умовах інформаційного суспільства: досвід, проблеми, шляхи реалізації» (Київ-Миколаїв, 2011), III Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (Київ-Львів, 2012), I Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи» (Харків, 2020), IX Міжнародний науково-методологічний інтернет-семінар «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Київ-Хмельницький, 2020), обласних науково-практичних конференціях «Медіаосвіта: можливості для становлення особистості дитини» (Миколаїв, 2011), «Молодь як ресурс модернізації стратегії держави» (Миколаїв, 2017); II національній конференції Internews, Агентство з міжнародного розвитку США (USAID) National Media Talk (Київ, 2019); конференції ОБСЄ «Посилення свободи і плюралізму засобів масової інформації в Україні під час конфлікту в країні та навколо неї» (Австрія, Відень, 2018); конференції U-LEAD з Європою та Мінрегіонрозвитку України «Реформа освіти: виклики та перспективи в умовах децентралізації» (Київ, 2018); IX конференції «Нові медіа - нові можливості: 2018» Шведського агентства з міжнародного розвитку (SIDA), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Інтерьюз (Київ, 2018); під час Національного форуму активних громад (2018), конференції програми DOBRE «Стратегічний розвиток та інвестиції» (2018), Конференція ОБСЄ «Свобода ЗМІ в умовах нестабільності» (2017, Відень, Австрія). Автор брав участь у Конгресі Міжнародної федерації журналістів (2016), Конгресі

Європейської федерації журналістів (2015, Чорногорія), Генеральній Асамблеї Європейської федерації прес-клубів (2015, Мілан, Італія), Конгресі Міжнародної федерації журналістів (2013).

Обґрунтовані автором положення щодо розвитку медіаосвіти використано у проведенні 23-х регіональних, національних, міжнародних конкурсів шкільних медіа, в яких взяли участь понад 100 тис. учнів з 14 країн. Цю інформацію в апробацію нижче.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із теми «Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх бакалаврів з інформаційної діяльності у коледжах» (спеціальність 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти») захищено в 2007 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 46 публікаціях (45 – одноосібні), серед яких: 2 монографії (1 – у співавторстві); 1 навчально-методичний посібник; 20 статей у наукових фахових виданнях України; 1 науково-методичні рекомендації; 21 стаття у збірниках наукових праць і матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (487 найменувань, із них 314 – англійською мовою) та 22 додатків на 97 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 558 сторінок, з них – 395 сторінок основного тексту. Роботу ілюструють 10 таблиць і 13 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми наукового пошуку та її актуальність, схарактеризовано стан дослідженості проблеми розвитку медіаосвіти у США, Канаді й Україні, викладено об'єкт, предмет і мету дослідження, висвітлено концепцію і методи порівняльно-педагогічного наукового пошуку, викладено його основні етапи, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, висвітлено інформацію про джерельну базу, впровадження та апробацію результатів наукового пошуку, а також про публікації автора, обсяг і структуру дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади дослідження медіаосвіти»** – викладено результати бібліографічного аналізу досліджуваної проблеми та вивчення генези розвитку медіаосвіти у США і Канаді. Обґрунтовано концепцію й проаналізовано базові поняття дослідження. Виявлено і систематизовано англійські терміни медіаосвіти та проаналізовано їх взаємовідповідність у вітчизняних джерелах.

На основі бібліографічного аналізу вітчизняних і зарубіжних літературних джерел виявлено два напрями наукових пошуків, результати яких широко опубліковано. В публікаціях за першим напрямом, які здебільшого мали теоретичне спрямування, медіаосвіта розглядалася переважно як засіб захисту від негативного впливу ЗМІ. Дослідники аналізували медіаосвіту в психолого-педагогічному, мистецькому і технологічному контекстах. Авторами

публікацій, віднесених до другого напрямку, здебільшого були учителі-практики та учасники міждисциплінарних творчих груп. Це позначилося на практичній спрямованості публікацій. Основна увага приділялася висвітленню винятково важливої ролі медіаосвіти в життєдіяльності суспільства та її впливу на особистість, соціум, економіку і політику.

Узагальнення результатів вивчення генези розвитку медіаосвіти у США і Канаді уможливило обґрунтування її періодизації та характеристику кожного з шести основних етапів.

I етап (1960-1970 рр.) – зародження медіаосвіти: у науковий обіг американським вченим Дж. Калкінім введено термін «медіаграмотність»; канадським дослідником М. МкЛьюеном опубліковано праці, присвячені ЗМІ та їх впливу на життєдіяльність суспільства; засновано перші асоціації та інші організації з медіаосвіти; набуло поширення сприйняття медіаосвіти як «когнітивного захисту» від негативного впливу медіа; більш помітними стали відмінності у сприйнятті причин негативного впливу (у США це спричинялося відсутністю загальнолюдських цінностей у медіа; а у Канаді – агресивною експансією американської попкультури).

II етап (1970-1980 рр.) – становлення медіаосвіти: у США і Канаді змінилася тактика використання медіа (від захисту – до занурення в медіа); набула інтенсивного розвитку медіаосвіта у початковій та середній школах, а також в університетах і коледжах; посилився інтерес громадськості, урядів та органів державної влади до дослідження суспільних загроз, спричинених медіа; розпочалося державне фінансування програм з медіаосвіти; у США розпочалися кризові явища, що позначилися на розвитку медіаосвіти та її фінансуванні; у Канаді завдяки учителям-ентузіастам продовжувалося широке впровадження медіаосвіти в навчальних закладах різних типів.

III етап (1980-1990 рр.) – формування медіаосвіти як окремого педагогічного напрямку: у США посилилася увага педагогів до вдосконалення механізмів інтеракції медіа і споживачів, що розитивно впливало на навчання споживачів медіаосвітніх послуг критично сприймати медіаповідомлення; медіаосвіта як окремий напрям освітньої діяльності успішно розвивалася завдячує появі різних медіазасобів; американськими вченими обґрунтовуються теоретичні засади медіаосвіти. У Канаді відбувається широке визнання і динамічний розвиток медіаосвіти, її законодавчого забезпечення як обов'язкової складової навчання у 7-12 класах; медіаосвіта набула статусу обов'язкової навчальної дисципліни у школах; розроблено комплексні рекомендації з її впровадження в освітній процес (навчальні програми, методичне забезпечення, медіаосвітня підготовка учителів на робочому місці); відбувалася цілеспрямована реалізація медіаосвітніх програм у школах, університетах та коледжах.

IV етап (1990-2000 рр.) – визнання і динамічний розвиток: у США помітно посилюється формуванням медіаосвіти як окремого напрямку освітньої діяльності; у Канаді медіаосвіта спочатку здобула визнання завдяки практичному значенню й широкому використанню в освітній діяльності і лише згодом була теоретично обґрунтована. В обох країнах набули розвитку спеціальні курси для забезпечення медіапідготовки працюючих учителів;

засновано професійні організації педагогів для впровадження медіаосвіти (зокрема у США – Національний альянс з медіаосвіти (NAME), у Канаді – Асоціацію з медіаосвіти (AML)); методологічно обґрунтовано теоретичні засади розвитку медіаосвіти (у США – проведення наукових конференцій, у Канаді – розроблення ключових концептів медіаосвіти); розпочалося підручникотворення з медіаосвіти, розроблення підручників, посібників, довідників та методик проведення уроків медіанавчання.

V етап (2000-2010 рр.) – розвиток співпраці міжнародних, національних, урядових, громадських організацій та закладів освіти: в обох країнах медіаосвіта набула динамічного розвитку; її навчально-методичне забезпечення стало обов'язковою умовою; простежується певна систематизація і послідовність медіаосвітніх програм; здійснено цілісне законодавче та нормативно-правове забезпечення розвитку медіаосвіти (у США – «Партнерство для розвитку навичок 21 століття», у Канаді – «Загальний навчальний план: політика та результати»); заснування нових громадських організацій та координаційного органу з медіаосвіти (у США – Національна асоціація з медіаосвіти (NAMLE), у Канаді – Канадська асоціація організацій з медіаосвіти (CAMEO)); значно зростає кількість міждисциплінарних наукових праць, опублікованих дослідниками медіаосвіти.

VI етап (2010 – 2020 рр.) – трансформація медіаосвіти: в обох країнах відбувається кардинальна зміна сутності медіаосвіти як ключової навички людини в XXI ст.; широке застосування набуло використання цифрових технологій в освітньому процесі, а також творче використання нових можливостей розвитку цифрової та медіакомпетентностей у неформальній та інформальній освіті; здійснювалася модернізація медіаосвітньої підготовки педагогів.

З урахуванням визначених критеріїв (зміна ставлення до медіаосвіти; зміна сутності медіанавчання; законодавче і нормативно-правове забезпечення; заснування різних асоціацій та інших організацій, що розвивають медіаосвіту) простежено, які зміни відбувалися в медіаосвіті обох країн. Етапи еволюції медіаосвіти в цих країнах (від зародження до подальшого розвитку) відбувалися майже паралельно. Послідовність етапів розвитку медіаосвіти та їх тривалість в обох країнах дещо різняться. Головна відмінність полягає в тому, що формування медіаосвіти в США, на відміну від Канади, спочатку відбувалося як окремий напрям освітньої діяльності. Канадська медіаосвіта на першому етапі здобула визнання завдяки практичному значенню й широкому використанню в освітній діяльності і лише згодом була теоретично обґрунтована.

Основоположні терміни дослідження було згруповано у три кластери: «медіаосвіта» та її похідні: «медіа/медійні засоби, медіаграмотність, медіаосвітній, медіаграмотний, медіадидактика»; «освітнє середовище» та його види: формальне, неформальне, інформальне; «суб'єкт» освітнього процесу, учень, студент, дорослий учень, особистість.

На цьому етапі наукового пошуку нами враховувалися положення обґрунтовані ЮНЕСКО, в яких медіаосвіта розглядається як окремий напрям освітньої діяльності, що сприяє усвідомленню людиною способів масової комунікації в суспільстві, аналізу медіаповідомлень та критичному оцінюванню

запропонованих цінностей, політичних, соціальних, комерційних та культурних інтересів, а також створенню і поширенню в масмедіа власних медіатекстів (Recommendations, 1999). Враховуючи зростання ролі медіаосвіти у розвитку соціально відповідального суспільства, доцільно здійснювати постійний аналіз набутого цінного досвіду у розвитку медіаосвітніх навичок суб'єктів навчання: учнів, студентів і педагогічного персоналу, підростаючого покоління і дорослих у формальній і неформальній освіті.

Отже, медіаосвіта розглядається як невід'ємна складова освітнього процесу, спрямованого на формування медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включаючи традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення) та новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Вивчення показало, що у вітчизняних наукових джерелах, спостерігається певна підміна змісту термінів, пов'язаних з медіаосвітою. Це спричинено звуженням цільової аудиторії медіаосвіти до школярів і молоді; підміною освітньої діяльності її результатами (медіаосвіта і медіаграмотність); взаємозаміною медіаграмотності та медіакомпетентності; звуженням поняттєвого поля «освіта» до «просвіти»; однобічністю у розумінні медіаосвіти як використання медійних засобів у освітньому процесі. До дискусійних питань у термінологічному аналізі україномовних понять варто віднести використання терміна «медійний» як повного синоніма терміна «медіа». За нашим припущенням, така неоднозначність у трактуванні термінів спричинена аналогічною ситуацією в англійськомовних дослідженнях. Термін «медіаосвіта» в англійськомовних джерелах названо «дитиною з тисячею імен», що свідчить про синонімічне вживання різноманітних термінів. У США це – термін «media literacy education», у Канаді – «media literacy».

Причини такої розбіжності полягають у зміні самих медіа, їх сутності та характеру (від електронних до цифрових, домінування цифрових медіаресурсів) та способу використання інформації (від пасивного до інтерактивного). Водночас під час аналізу англійськомовних наукових джерел не виявлено значних розбіжностей в їх семантиці, що свідчить про їх синонімічне вживання.

Отже, «медіаграмотність» (media literacy) є результатом медіаосвітнього процесу (media education), що відбувається у формальній (formal education), неформальній (non-formal education) та інформальній освіті (informal education).

У другому розділі – **«Концептуальні засади розвитку медіаосвіти у США і Канаді»** – схарактеризовано вплив філософсько-педагогічних теорій на розвиток медіаосвіти у досліджуваних країнах; викладено загальну характеристику та основні напрями медіаосвіти в умовах глобалізаційних процесів; здійснено порівняльний аналіз державної політики цих країн щодо медіаосвіти.

Доведено, що інформаційно-технологічні процеси зумовили формування принципово інших філософських засад нового освітнього феномена – медіаосвіти. Вивчення теорій, концепцій, ідей, положень та їх трактувань уможливило з'ясування того, що в основу медіаосвіти США та Канади покладено теорії масової комунікації та конструктивізму. Їх принципи (постійне оновлення знань,

інтеграція знань з життєвим досвідом, гуманізація, демократизація навчання) є концептуальною основою медіаосвіти, обґрунтованою спільними зусиллями науковців, учителів-практиків та громадських організацій.

У розділі схарактеризовано причини відсутності єдиної концепції медіаосвіти й доведено, що наявність багатьох підходів зумовлюється варіативністю цілей медіаосвіти. Проаналізовано найбільш поширені підходи до медіаосвіти (критичний, протекціоністський, мистецький, практичний), а також їх цілі та відмінності. Вивчення та узагальнення відомих медіаосвітніх підходів уможливили появу теорії «великого намету», запропонованої американським науковцем М. РоббГріко (M. RobbGrieco). Визначено переваги і недоліки двох основних медіаосвітніх підходів: протекціоністського та розвивального. З'ясовано, що канадські дослідники обґрунтовують дещо інші цілі медіаосвіти – ідеологічні та прагматичні, що відобразилось у поширенні філософського і соціального підходів.

Порівняння концептуальних підходів американських і канадських дослідників Т. Даффі (T. Duffy), Д. Джонассена (D. Jonassen), Д. Бакінгема (D. Buckingham), Л. Мастермана (L. Masterman), М. Льюена (M. McLuhan), Р. Хоббс (R. Hobbs), У. Поттера (W. Potter), Д. Консідайна (D. Considine), І. Гудсаном (I. Goodson), М. РоббГріко до медіаосвіти дало підстави для виокремлення подібного (розвиток навичок аналізу, оцінювання і створення медіапродукту). Доведено, що зміна типу медіазасобів вплинула на медіаосвіту. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та глобалізаційні процеси змінили сутнісні характеристики медіазасобів від класичних до електронних, а згодом – до цифрових.

Основні характеристики медіазасобів визначалися з урахуванням таких критеріїв: тип існування, споживання, спрямованість медіапродукції, мова медіаповідомлень, спосіб передачі повідомлень, вплив на аудиторію, масштаби обігу. Зміна характеристик медіазасобів, у свою чергу, вплинула на підвищення ефективності медіаосвіти. Такий підхід уможливив виявлення особливостей класичного, електронного та цифрового типів медіазасобів. Аналіз здійснювався за такими параметрами: складники, нові навички, результати. Це уможливило виявлення зміни сутності медіаосвіти, яку правомірно називати «цифрова і медіаосвіта». Доведено, що основні навички формуються в умовах цифрової медіаосвіти: доступ, аналіз та оцінювання, створення, рефлексія, дія.

Контент-аналіз 50 американських та 44 канадських медіаосвітніх навчальних дисциплін і курсів на рівні шкіл, університетів і коледжів уможливив виокремлення та характеристику типових тематичних напрямів медіаосвіти на сучасному етапі: широке залучення молоді, підготовка педагогічного персоналу, підтримка батьків, політика, наукові дослідження.

Доведено, що системи медіаосвіти США і Канади мають багато подібного у своєму концептуальному підґрунті (табл. 1).

Вивчення структури, типів і змісту медіаосвіти в закладах освіти різних типів США і Канади дозволило виявити основні дисципліни, у процесі вивчення яких формується медіа та цифрова грамотність учнів: англійська мова, соціальні науки, мистецтво, технічні науки. Доведено, що інтегрований

підхід до медіаосвіти притаманний обом країнам. У кожній з них альтернативною формою є вивчення окремих медіаосвітніх дисциплін, зокрема журналістики чи медіавиробництва.

Таблиця 1

Концептуальні засади медіаосвіти у США і Канаді

Подібне	
Медіаосвіта здійснюється в закладах освіти на двох рівнях (школи й університету).	
Медіаосвіта реалізується за двома напрямками: <ul style="list-style-type: none"> - як інтегрований компонент освітніх програм; - як окрема навчальна дисципліна. 	
Головне завдання медіаосвіти – розвиток в учнів/студентів цифрової та медіакомпетентностей	
На рівні школи здійснюються розвиток уміння використовувати медіазасоби і створювати медіاپовідомлення.	
Рівень університетської освіти спрямовується на розвиток аналітичних умінь.	
Участь громадських організацій у розробленні ключових концептів медіаосвіти.	
Ефективність медіаосвіти залежить від творчого використання відповідних дидактичних принципів в освітньому процесі.	
Адаптація основних принципів медіаосвіти до цифрових вимог	
Особливості	
США	Канада
Науковці – ініціатори розроблення принципів медіаосвіти.	Учителі-практики – ініціатори розроблення принципів медіаосвіти
Принципи медіаосвіти у США є «американською версією» ключових концептів канадської медіаосвіти.	Вперше обґрунтовано принципи медіаосвіти.

Джерело: розроблено автором

Аналіз законодавчого і нормативно-правового забезпечення медіаосвітньої діяльності в обох країнах здійснювався за наступним алгоритмом: аналіз законів, що регламентують медіаосвіту, аналіз діяльності провайдерів медіаосвітніх послуг. Наголосимо, що в останньому акцент ставився на недержавних, некомерційних, громадських організаціях. Проаналізовано 19 основних законів та нормативно-правових документів США (федерального рівня та рівня штатів) та 15 законодавчих документів Канади (федерального рівня та рівня провінцій і територій) з проблем розвитку медіаосвіти, виявлено подібне та особливе в кожній країні.

Медіаосвітні організації США і Канади діють на федеральних рівнях та регіональних рівнях, що функціонують в окремих штатах США чи провінціях і територіях Канади. Виявлено подібні підходи їх діяльності (тісна співпраця стейкхолдерів медіаосвіти, функціонування медіаосвітніх платформ, прихильність до певного концептуального підходу у своїй діяльності).

У розділі схарактеризовано основні напрями розвитку медіаосвіти в умовах глобалізаційних процесів. Особливу увагу приділено виявленню переваг і недоліків у впровадженні окремих підходів до медіаосвіти. До переваг протекціоністського підходу віднесено захист від негативного впливу медіа, доступність для різних категорій населення, врахування інтересів вразливих верств, посилення уваги до соціальних питань. Недоліки у використанні цього підходу полягають у наступному: дія не завжди на користь людям, комерційна спрямованість на отримання прибутку або у зв'язку з політичними мотивами; нерідко медіаосвіта сприймається як цензура, надмірна опіка, патерналізм.

Дослідниками М. РоббГріко і Р. Хоббс доведено, що розвивальний підхід сприяє особистісному розвитку, служінню громадським інтересам, зростанню активності учнів, забезпеченню доступності усіх громадян до медіаосвіти, зміцненню зв'язку учнів зі спільнотами та однодумцями й оволодіння новими знаннями і навичками, поширення практик рефлексії та критичного обговорення етичних питань, розширення можливостей для безпосередньої участі в медіадіяльності. Поряд із цим виявлено наївність і недосконалість, високу піддатливість спокусам медіа, відсутність обмежень у надмірному використанні медіа, вразливість до негативного медіавпливу історично незахищених верств населення, незбігання реальної картини з очікуваною.

Канадські науковці вважають, що «кожне обґрунтування медіаосвіти сьогодні так чи інакше пов'язане з її педагогічним характером, певною ідеологічною спрямованістю самих медіазасобів та прагматичною функцією медіаосвіти» (Rennie). Враховуючи практичну спрямованість медіаосвіти за І. Гудсаном (Goodson), її доцільно розглядати на основі філософського та соціального підходів.

У третьому розділі – **«Дидактичні засади розвитку медіаосвітньої діяльності у США і Канаді»** – викладено принципи побудови медіаосвітніх технологій і різні дидактичні підходи організації медіаосвітнього процесу в закладів освіти різних типів досліджуваних країн; схарактеризовано її зміст і структуру в системі неперервної освіти.

Здійснюючи аналіз дидактичних засад медіаосвіти у США і Канаді, ми враховували ключові принципи медіаосвіти. Виявлено, що вперше медіаосвітні концепти було розроблено канадською громадською організацією – Асоціацією з медіаосвіти (Association for Media Education). Аналіз їх сутності показав, що незважаючи на різну кількість і неоднакові назви, саме їх було покладено в основу нинішніх медіаосвітніх програм у формальній освіті у школах, університетах і коледжах). Їх розробники врахували наступне: усі медіа є конструкціями; вони конструюють реальність; кожна особа сприймає медіаповідомлення по-своєму; медіа є комерційно-орієнтованими; мають соціальне та ідеологічне забарвлення; форма і зміст медіаосвіти взаємопов'язані; усі медіа мають унікальну естетичну форму.

Порівняння принципів медіанавчання в цих країнах дало змогу виявити, що у США вони є своєрідною версією ключових концептів канадської медіаосвіти. Їх подібність є характерною і для цифрової доби. Як показало вивчення, саме канадці вперше обґрунтували принципи цифрової медіаосвіти.

Основоположні принципи медіаосвіти представники канадського Центру з цифрової та медіаграмотності Media Smarts доповнили ще п'ятьма концептами: цифрові медіа поєднуються мережами; є стійкими, легкими у використанні та спілкуванні з іншими людьми й мають неочікувану й невідому аудиторію; цифровий досвід є реальним, хоча не завжди створює враження реальності; дизайн платформ впливає на поведінку та реакцію користувача.

Вивчення дидактичних засад медіаосвіти у формальній освітній системі США та Канади свідчить, що в основі усіх нинішніх медіаосвітніх програм у формальній освіті на рівні школи, на рівні університетів і коледжів закладено такі принципи: усі медіа є конструкціями; вони конструюють реальність; кожна особа сприймає медіаповідомлення по-своєму; медіа є комерційно-орієнтованими; ідеологічними за своїм змістом; мають соціальне та політичне забарвлення; форма і зміст медіа взаємопов'язані; усі мають унікальну естетичну форму.

Принципи медіаосвіти у США є своєрідною версією ключових концептів канадської медіаосвіти. Їхня подібність триває і за цифрової доби. Однак першість у розробці принципів цифрової медіаосвіти знову здобули канадці. Вони доповнили основоположні принципи медіаосвіти ще п'ятьма концептами: цифрові медіа поєднані мережами; є стійкими, легкими у використанні та спілкуванні з іншими людьми; вони мають неочікувану й невідому аудиторію; цифровий досвід є реальним, однак не завжди створює враження реальності; дизайн платформ впливає на поведінку та реакцію користувача. Ознакою, що об'єднує медіаосвіту у формальній освітній ланці у США і Канаді, є стратегічна ціль – медіаграмотність має стати основою сучасної освіти.

Як бачимо, у розвитку медіаосвіти США і Канади є більше подібного, ніж відмінностей. Принципи, покладені в основу медіаосвіти у США, є «американською версією» ключових концептів канадської медіаосвіти, запропонованих у 1993 р., і в сучасних умовах залишаються засадничими для педагогів обох країн. Медіаосвіта у цих країнах має подібну стратегічну мету. Вона полягає в тому, що медіаграмотність покликана стати фундаментом сучасної освіти.

Аналогічна тенденція спостерігається в університетах і коледжах – широке використання інтегрованого підходу. Доречно наголосити, що у школах цей процес є більш активним. До подібного слід віднести переконання американських теоретиків Д. Бакінгема, Р. Хоббс, Дж. Панженте, Е. Томан, У. Поттера і канадських дослідників медіаосвіти Б. Дункана (B. Duncan), Д. Косайдайна (D. Considine), Г. Хейлі (G. Haley), Т. Джоллс (T. Jolls), С. Уілсона (C. Wilson), Е. Шілдера (E. Schilder) та ін. щодо необхідності розвитку медіа й цифрової грамотності в усіх без винятку студентів. Важливе значення має виокремлення складових цифрової та медіакомпетентностей, якими мають володіти учні й студенти: використання медіа, створення та аналіз медіа. І хоча на різних рівнях освіти питома вага цих складових є різною, в їх основу доцільно покласти єдині принципи медіаосвіти.

Вивчення особливостей медіапідготовки педагогічних працівників у США і Канаді дало змогу виявити подібність підходів і методик. За висновком Т. Скалл (T. Scull) та Дж. Купершміда (J. Kupeschmidt), в обох країнах медіапідготовці майбутніх педагогів не приділяється достатньої уваги.

Відмінності у підготовці педагогічного персоналу до медіаосвітньої діяльності є незначними і здебільшого стосуються системи формальної освіти.

У четвертому розділі – **«Медіаосвітні технології у неформальній та інформальній освіті США і Канади»** – проаналізовано стан медіаосвіченості різних категорій населення у сучасному інформаційному суспільстві, зокрема цільових категорій та вразливих верств населення цих держав. Схарактеризовано ефективні практики розвитку медіакомпетентності у внутрішньофірмовій підготовці виробничого персоналу. Розкрито особливості розвитку медіаграмотності учнів, студентів, дорослих різного віку.

Як показало вивчення, у США і Канаді освітні програми розробляються з урахуванням потреб цільових категорій населення та його специфічних підгруп. Цільовими категоріями в медіаосвіті обох країн є діти шкільного віку, молодь, дорослі, які працюють. До специфічних груп віднесено представників національних меншин (діти, молодь, сім'ї); учнів і студентів з особливими потребами; молодих людей, які побували в місцях позбавлення волі; новоприбулих іммігрантів; громадян похилого віку. Посилюється орієнтація на задоволення їхніх медіаосвітніх потреб. Це уможлиблює доступ до здобуття медіаосвіти вразливими верствами населення, що сприяє їхній участі в соціально-економічній діяльності. За таких умов реалізується принцип рівноправності усіх членів суспільства.

У табл. 2 систематизовано медіаосвітні можливості неформальної та інформальної освіти: дім, бібліотеки, музеї, позашкільні молодіжні медіаосвітні програми, місцеві інтернет-центри, програми громад/програми навчання упродовж життя, робоче місце. Їх проаналізовано за такими критеріями: загальна характеристика, цільовий сегмент, партнери та очікувані результати.

Медіаосвітні можливості розкрито на конкретних прикладах з американського та канадського досвіду. Виявлено, що на терезах медіаосвітніх можливостей неформальна/інформальна освіта значно переважає формальну освіту. Поєднання потенціалу формальної, неформальної та інформальної освіти сприяє забезпеченню високого рівня розвитку цифрової та медіакомпетентностей.

Аналіз змісту американських медіаосвітніх платформ «Медіа здорового глузду» (Common Sense Media), «ТИмедіа» (YOUmedia), канадських «Гурбота про дітей» (Caring for Kids) та «Сімейні ресурсні програми» (Family Resource Programs) дав змогу ознайомитися з різними програмами для цільових груп та вразливих верств населення, виявити тематичні напрями, за якими розвиваються цифрові і медіанавички: інновації, активне громадянство, інклюзія, безпека, впевненість інтернет-користувачів.

Вивчення медіанавчання на робочому місці уможливило висновок щодо його виняткової важливості у сучасних умовах. Адже цифрові технології настільки змінили працю у кожній сфері діяльності людини, що їх вважають особливим феноменом NWOW (нові способи праці). Медіанавчання на робочому місці передусім спрямовується на розвиток цифрових навичок працівників.

**Розвиток цифрової й медіаосвітньої компетентностей у
неформальному та інформальному освітніх середовищах США і Канади**

Місце	Цільовий сегмент	Характеристика/ Види діяльності	Стратегічні партнери	Очікувані результати партнерства
Дім	Діти, батьки, члени родини	Перегляд телепередач та фільмів, користування інтернетом, прослуховування музики, читання газет і журналів, комп'ютерні ігри	Друзі, члени родини, члени громадських організацій, вчителі, андрагоги	Забезпечення необхідними навчальними, методичними, довідковими, та іншими матеріалами
Бібліотеки, музеї, культурно-освітні заклади	Різні категорії населення (діти, підлітки, дорослі працездатного віку, люди похилого віку, біженці, мігранти, безробітні)	Індивідуальна допомога, пошук необхідної інформації в інтернеті, користування електронною поштою, комп'ютерними програмами, різними медіазасобами, пошуковими системами та електронним бібліотечним фондом	Друзі, члени родини, фахівці бібліотек, музеїв, інших культурно-освітніх закладів, різні категорії дорослого населення, громадські діячі, працівники закладів формальної освіти, волонтери	Об'єднання зусиль соціальних партнерів у реалізації державних та інших програм з медіаосвіти
Молодіжні медіаосвітні центри	Діти молодшого, середнього і старшого шкільного віку, студенти університетів і коледжів	Використання традиційних та інтерактивних медіазасобів; критичний аналіз мультимедійних повідомлень; створювання власних медіапродуктів	Однолітки, друзі, члени родини, члени громадських організацій, педагогічні працівники закладів формальної освіти	Об'єднання зусиль учасників медіаосвітнього процесу на основі комунікації з метою соціального захисту, усвідомлення себе як активних членів суспільства
Територіальний доступ (інтернет та кабельні центри, громадські центри, релігійні общини)	Усі члени територіальної громади (діти, батьки, інші члени родини та учасники проведення акцій громадськими центрами)	Навчання упродовж життя; навчання користування відео та цифровими медіазасобами; створення власних медіапрограм, документальних фільмів, ток-шоу	Члени територіальної громади, волонтери, фахівці місцевих систем кабельних мереж (телебачення, інтернет)	Навчання членів громади виготовленню та демонстрації авторських фільмів та різних медіа-продуктів; формування позиції громадянина цифрового суспільства

Джерело: розроблено автором.

Розвиток таких навичок здійснюється переважно для працівників вищого рівня – генеральних директорів, топ-менеджерів у контексті розвитку їх лідерських якостей.

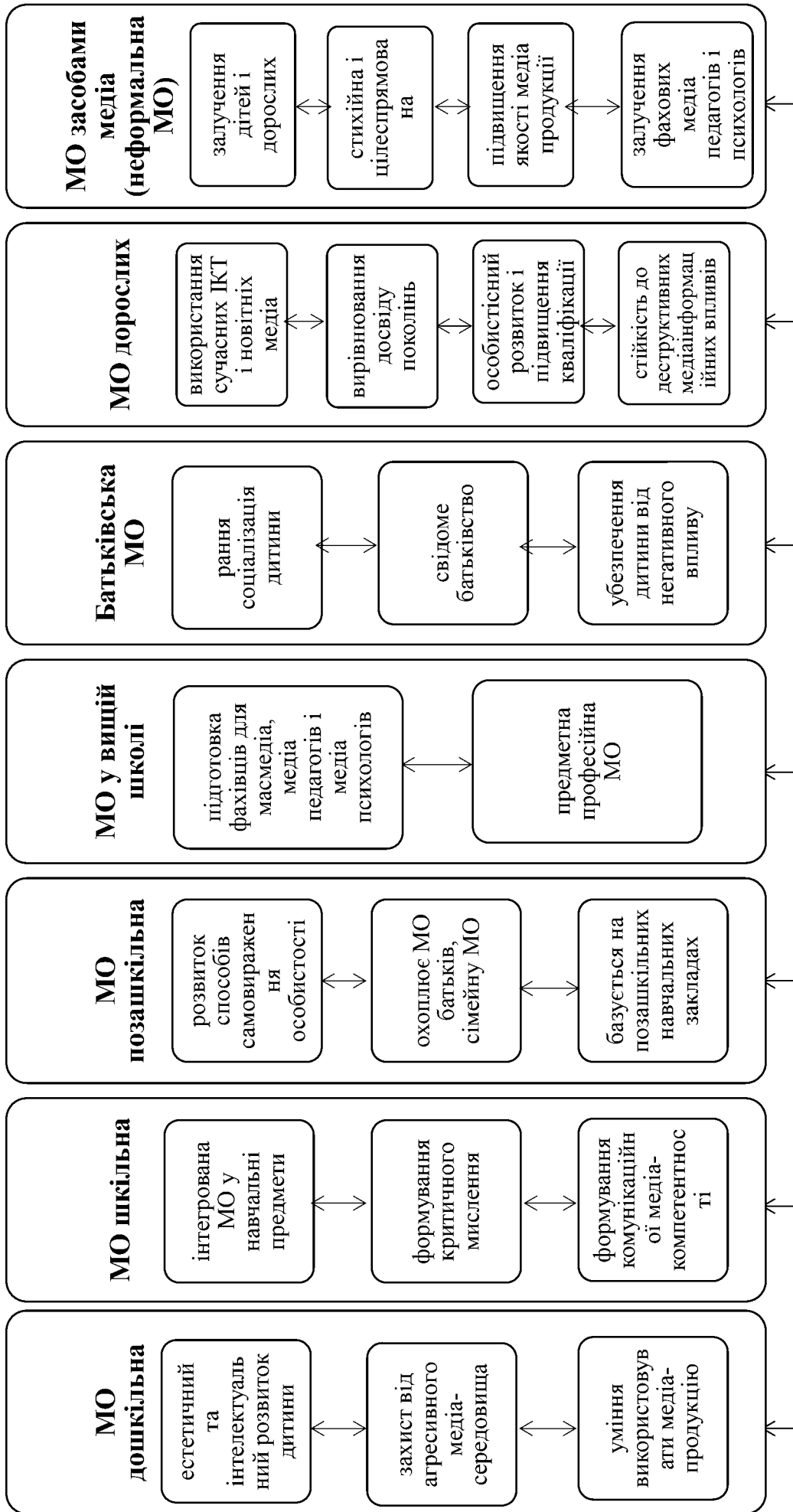
На основі узагальнення результатів досліджень Американського товариства з навчання та розвитку (American Society for Training and Development) щодо рівня освіченості сучасного працівника, виявлено, що американські та канадські компанії обирають навчальні курси, які розвивають соціальні навички працівників; навчають користуватися сучасними ІТ; віддають перевагу аутсорсингу для здійснення медіанавчання персоналу.

Дослідження медіаосвітніх можливостей для педагогічних працівників показало, що вихователі, учителі, викладачі, фасилітатори, тренер-менеджери та інші фахівці можуть користуватися посібниками, довідниками, рекомендаціями з медіаосвіти, брати участь у науково-практичних конференціях, навчально-методичних семінарах, майстер-класах, тренінгах. Заходи з медіаосвітньої підготовки педагогів, що проводяться громадськими медіаосвітніми організаціями чи професійними об'єднаннями, є традиційними та подібними у США і Канаді. Соціальні мережі та інтернет-простір є ефективним засобом розвитку медіанавичок педагогічних працівників. Отже, основою медіаосвіти педагогічного персоналу у неформальній та інформальній освітній системах є теоретична підготовка, науково обґрунтоване навчально-методичне забезпечення, розвиток медіакомпетентності.

Педагогічні технології розвитку медіаосвіти проаналізовано з урахуванням того, що формальна, неформальна та інформальна освіта має потужний потенціал і відповідні ресурси для розвитку цифрової і медіакомпетентностей. Вони поєднують комплекс різних методів, прийомів і форм, згідно з визначеною метою – розвиток цифрової та медіакомпетентностей. Аналіз прикладів їх застосування уможливив обґрунтування спільної для усіх педагогічних технологій структури «до/під час/після».

У п'ятому розділі – **«Перспективи розвитку медіаосвіти в Україні»** – проаналізовано досвід і невикористані можливості у розвитку медіаосвіти в нашій країні; обґрунтовано напрями використання в нашій державі прогностичних і конструктивних ідей американського і канадського досвіду розвитку медіаосвіти.

В Україні на загальнодержавному, галузевих і регіональних рівнях визнано необхідність впровадження медіаосвіти. Необхідність впровадження медіаосвіти в нашій державі усвідомлюється педагогами, вченими, прогресивними діячами освіти, науки і культури. Відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти (2016) окреслено сім пріоритетних напрямів розвитку медіаосвіти: медіаосвіта дошкільна, медіаосвіта шкільна, медіаосвіта позашкільна, медіаосвіта у вищій школі, батьківська медіаосвіта, медіаосвіта дорослих, медіаосвіта засобами медіа (неформальна медіаосвіта) (рис.1).

Рис. 1. Форми медіаосвіти за Концепцією впровадження медіаосвіти (2016 р.)

Джерело: систематизовано автором за Концепцією(2016)

Наголошується на важливості розвитку предметної професійної медіаосвіти у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти; медіаосвіти батьків для захисту дітей раннього віку від зловживання екраном; неформальної медіаосвіти засобами медіа.

Останнім часом формування та впровадження медіаосвіти в нашій державі відбувається досить активно. Нині медіаосвіта стала «потужним ресурсом національно-патріотичного виховання». Розширюється співпраця медіаосвітян із медіавиробниками: від окремих виступів у регіональних ЗМІ до співпраці з Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, Національною медійною радою. Як стверджує Л. Найдьонова, вже створено вітчизняну модель медіаосвіти, яка інтегрує сучасні досягнення зарубіжної медіаосвіти, критично переосмислює її досвід, адаптує його до українських реалій. Основою вітчизняної моделі є соціально-психологічний підхід, відповідно до якого медіакультура сприймається одночасно як продукт і як умова взаємодії суб'єктів інформаційного простору.

У розділі викладено результати вивчення досвіду п'яти українських осередків медіаосвіти, а саме: Лабораторія психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України; Академія української преси; школа медіа дидактики Г. Онкович, що була створена в Інституті вищої освіти НАПН України, а нині є незалежною; Інститут екології масової інформації Львівського національного університету імені Івана Франка; Коледж преси та телебачення (м. Миколаїв). Ці осередки медіаосвіти приділяють значну увагу розробленню освітніх програм, навчальних посібників і дидактичних комплексів, проведенню наукових і науково-практичних конференцій.

Аналіз кількісних та якісних показників проведення регіональних, національних, міжнародних конкурсів шкільних медіа впродовж 23-х років засвідчив, створення шкільних медіа сприяє формуванню нової генерації майбутніх медіафахівців.

Ця діяльність сприяє підвищенню активності учнів і студентів в освітній і громадській діяльності. З урахуванням проміжних і кінцевих результатів дослідження автором було розроблено й обґрунтовано науково-методичні рекомендації для творчого використання прогресивних і конструктивних ідей американського і канадського досвіду з розбудови медіаосвіти.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів порівняльно-педагогічного дослідження розвитку медіаосвіти у США і Канаді, її теоретичних, концептуальних, дидактичних засад дало підстави для таких висновків:

1. Бібліографічний аналіз досліджуваної проблеми дозволив виявити витоки медіаосвіти як інструмента навчання у 60-ті рр. ХХ століття. За тематичним критерієм наукові праці з цих проблем систематизовано за теоретичним та прикладним напрямками.

З першого напрямку обґрунтовано теоретичні і концептуальні засади медіаосвіти, проаналізовано вплив філософсько-педагогічних підходів на її розвиток, медіаосвіта розглядається в психолого-педагогічному, мистецькому і технологічному контекстах. Чітко простежується зміна сприйняття науковцями, учителями-практиками і соціумом впливу медіазасобів на особистість від негативного до позитивного. Згідно з другим напрямком висвітлено результати наукових досліджень щодо використання електронних, а згодом цифрових медіазасобів. Проаналізовано різні теорії і підходи, а також пропозиції вчених щодо розвитку медіаосвіти засобами електронних і цифрових технологій. Вивчення дидактичних матеріалів і методичних праць учителів, творчих груп, громадських організацій, центрів з медіаосвіти дало змогу виявити посилення уваги до таких дослідницьких проблем: міждисциплінарний аналіз різних підходів до розвитку медіаосвіти; освітня політика з розвитку медіаграмотності; підготовка методичних матеріалів для медіаосвіти з урахуванням попереднього досвіду.

У зарубіжних джерелах значну увагу приділено висвітленню впливу медіаосвіти на суспільство і на особистість. Медіаосвіта у досліджуваних країнах спрямовується на розвиток особистості, автономної від медіа, яка здатна критично мислити і творчо діяти у медійному середовищі.

Аналіз наукових праць з питань медіаосвіти засвідчив, що в Україні перші дослідження спрямовувалися на обґрунтування необхідності оволодіння медіазасобами в освітньому процесі. Нині вітчизняні вчені приділяють значну увагу вивченню теоретичних, концептуальних і дидактичних засад медіаосвіти, її сучасного стану, розробленню та удосконаленню методик формування цифрової та медіаосвітньої компетентностей учнів, студентів, різних категорій дорослого населення України. Активізувалися наукові пошуки з педагогічної компаративістики, предметом вивчення яких є різні аспекти медіаосвіти, хоча поза інтересами українських науковців залишилося цілісне вивчення досвіду розвитку медіаосвіти в США і Канаді – країн з високим рівнем медіаосвіченості їх громадян.

2. Вивчення базових термінів медіаосвіти у вітчизняних та зарубіжних джерелах дозволило схарактеризувати їхню сутність та виявити особливості. Базові терміни було об'єднано у три групи: «медіаосвіта» та її похідні; «освітнє середовище» та його види; «суб'єкт освітнього процесу». До кожної групи дібрано похідні базового поняття та синонімічні одиниці, здійснено пошук взаємовідповідності україномовних та англійськомовних термінів у зарубіжних та вітчизняних літературних і документальних джерелах.

Значення терміна «медіаосвіта» у вітчизняній педагогіці еволюціонувало від використання технічних засобів у навчальному процесі, навчання і самонавчання за їх допомогою, до критичного сприйняття інформації, ефективної взаємодії з медіазасобами і творчого використання інформації у своїх цілях. У вітчизняній науковій літературі спостерігається певна підміна змісту понять: «медіаосвіта» і «медіаграмотність», «медіаосвіта» і «медіапросвіта», «медіаграмотність» і «медіакомпетентність», які часто

вживаються синонімічно. Дискусії щодо їх змістового наповнення свідчать про активні пошуки вітчизняних вчених і практиків у сфері медіаосвіти.

Вивчення базових англomовних термінів медіаосвіти дало змогу дійти висновку щодо відсутності узгодженої термінології в зарубіжних літературних і документальних джерелах, нерідкої підміни змісту термінів, пов'язаних з медіаосвітою. Причини такої ситуації полягають в наступному: медіаосвіта є відносно «молодою» галуззю педагогічних досліджень, у якій термінологічний інструментарій все ще формується; поява нових ІКТ постійно змінює форми комунікації, а їх інтеграція зумовлює необхідність поєднання комплексу навичок опанування ними; змінилися форми споживання інформації від пасивних до активних й інтерактивних, коли споживачі можуть самі ставати творцями медіапродуктів; медіаосвіта є міждисциплінарним явищем і може розглядатися у соціальному, культурному, економічному, історичному, технологічному контекстах. Злиття цифрових технологій з електронними зумовило формування в англomовному науковому середовищі нових термінів «цифрова і медіаграмотність» і «цифрова і медіакомпетентність», які в сучасних умовах широко використовуються у вітчизняних наукових джерелах.

3. Проаналізовано витоки медіаосвіти, зумовлені різними за своєю спрямованістю прагненнями науковців і вчителів в обох країнах. З урахуванням сукупності критеріїв (вагомі події в історії країн, соціально-економічні, культурологічні, організаційні умови, значущі зміни в сфері освіти загалом і медіаосвіти, поява законодавчих актів і нормативно-правових документів, що регулюють медіаосвітню діяльність на різних рівнях), обґрунтовано і розроблено авторську періодизацію медіаосвіти у США і Канаді та виявлено тенденції на кожному з етапів її розвитку.

Розвиток медіаосвіти в цих країнах відбувався упродовж шести основних етапів, зокрема: етап зародження медіаосвіти (1960-1970 рр.), що характеризувався широким використанням кінофільмів в освітньому процесі та появою перших теоретичних праць з медіаосвіти; етап становлення медіаосвіти (1970-1980 рр.), коли педагоги почали використовувати методику занурення в медіа, а медіаосвіту сприймати як «критичну практику громадянства»; етап формування медіаосвіти як окремого напрямку освітньої діяльності (1980-1990 рр.), під час якого продовжувалися пошуки нових форм навчання, поширювався обмін досвідом медіаосвіти, медіаосвіта набула світового визнання в освітньому процесі; етап визнання і розповсюдження медіаосвіти (1990-2000 рр.), під час якого було засновано різні асоціації, товариства, спільноти, що активно популяризували і поширювали медіаосвіту; етап розвитку співпраці міжнародних, національних, урядових організацій та закладів освіти (2000-2010 рр.), упродовж якого саме об'єднання зусиль та співпраця основних стейкхолдерів уможлилювали удосконалення медіаосвіти й розроблення її ключових концептів; етап трансформації медіаосвіти (2010 р. – дотепер), коли медіаосвіта стала важливою умовою формування і розвитку медіакомпетентностей.

У США медіаосвіта спочатку сформувалася як окремий напрям педагогічних досліджень. Біля її витоків були науковці і прогресивні викладачі

університетів і коледжів, що відобразилося на теоретичному характері медіаосвіти. У Канаді медіаосвіта від самого початку була й нині залишається практико орієнтованою, її ініціаторами і розробниками були шкільні вчителі. Водночас зазначимо, що порядок етапів розвитку медіаосвіти та їх тривалість дещо відрізняються. У США спочатку відбувалося формування медіаосвіти як окремого напрямку освітньої діяльності, а згодом – етап визнання та розповсюдження. Всі процеси чітко простежуються у проміжках часу по десять років. У Канаді етапи формування медіаосвіти, її визнання та розповсюдження відбувалися паралельно упродовж декількох десятиліть: спочатку медіаосвіта здобула визнання, набула поширення в країні і за її межами, а згодом сформувалася як окремий напрям науково-освітньої діяльності.

Аналіз передумов зародження, становлення і розвитку медіаосвіти у США і Канаді свідчить, що медіаосвіта пройшла шлях від популяризації та поширення до зневажання і повного позбавлення фінансування, і знову – до всебічної підтримки і розуміння її важливості широкою громадськістю, урядовими структурами.

4. Вивчення законодавчого і нормативно-правового забезпечення (законів, підзаконних актів та інших нормативно-правових документів) уможливило виявлення помітних відмінностей у їх змісті. Цей процес є унікальним у кожній з досліджуваних країн. У США медіаосвіта законодавчо регулюється одночасно на федеральному рівні, а також на рівнях усіх штатів. Простежується тенденція федералізації та легалізації освіти. Тобто спостерігається посилення ролі держави у формуванні освітньої політики, та одночасне зростання обсягів фінансування на місцевому рівні (рівні штату, місцевих шкіл, тощо). Завдяки об'єднанню зусиль американських учителів, бізнесменів, експертів та інших стейкхолдерів освіти розроблена і реалізується концепція «Партнерство для розвитку навичок 21 століття» (Partnership for 21st Century Skills), що передбачає розвиток медіаосвітньої компетентності як ключової навички в умовах глобалізаційних процесів. У кожному штаті розвиток медіаграмотності учнів регламентується підзаконними актами, K-12 освітніми стандартами та освітніми статутами.

Вивчення показало, що у Канаді відсутні спеціальні окремі закони чи концепції розвитку медіаосвіти, хоча рівень медіаосвіченості канадців є досить високим. Питання медіаосвіти в цій країні регламентуються загальними законами, а також іншими законами, що не мають безпосереднього відношення до системи освіти.

Аналіз законів з розвитку медіаграмотності засвідчує, що їх прийняття в обох країнах переважно ініційоване громадськими організаціями, що займаються медіаосвітньою діяльністю. Їх мережа є дворівневою (національні та регіональні). В обох країнах регіональні громадські організації – це переважно освітні платформи, що пропонують різні медіаосвітні ресурси. В їх діяльності чітко простежується прихильність до певного підходу у розвитку медіаосвіти. Ще однією подібною особливістю медіаосвітньої діяльності у США і Канаді є тісна співпраця медіавиробників і медіапедагогів.

5. Філософською основою медіаосвіти стали теорія масової комунікації і теорія конструктивізму. Поява нових ІКТ зумовила створення нового соціального простору – «глобального села», що потребувало нових засобів зв'язку й отримало їх у вигляді засобів масової комунікації. Останні виконують у суспільстві різні функції: інформаційні, освітні, розважальні, організаційні, ідеологічні та ін. Конструктивізм базується на розумінні світу з урахуванням власного досвіду, формування нових знань і транслювання його у майбутнє. Оскільки завдання медіаосвіти – навчити критично сприймати інформацію, творчо її інтерпретувати і використовувати у комунікації, зростає значення принципів конструктивістської педагогіки: навчання як процес пошуку і постійної трансформації знань, навчання доцільно тісно пов'язувати із життям. Його результати об'єктивно потребують використання у різних сферах життєдіяльності; навчання має бути гуманістичним і демократичним.

Викладені положення стали концептуальною основою розвитку медіаосвіти. Залежно розуміння науковцями цілей медіаосвіти виокремлюються філософські підходи до неї: *критичний*, відповідно до якого медіаосвіта спрямована на навчання людини критично сприймати інформацію, розпізнавати можливі загрози, тобто набуття навичок медіаграмотності; *протекціоністський*, згідно з яким медіаосвіта має упереджувати людину від шкідливого впливу медіазасобів; *художній (мистецький)*, що базується на положеннях культурологічної теорії й зумовлює спрямування медіаосвіти на розвиток медіакультури людини, естетичного сприйняття нею світу та самовираження; *практичний підхід*, що передбачає навчання людини теорії та практичних умінь користуватися сучасними ІКТ та засобами масової комунікації.

Прагнення науковців розробити єдиний концептуальний підхід до медіаосвіти досі не є успішними, адже ці спроби обмежуються змішуванням кількох підходів. Тому дослідники керуються положенням щодо взаємозв'язку і взаємодоповнення різних підходів до медіаосвіти. Концептуальна теорія «великого намету» пояснює поєднання усіх підходів і складників освіти (формальна, неформальна, інформальна), навчальних дисциплін, різних цільових категорій суб'єктів освітнього процесу.

Досить поширеним у США і Канаді є узагальнюючий підхід до медіаосвіти, відповідно до якого виокремлюють два напрями: протекціоністський, що захищає від негативного впливу медіазасобів, і розвивальний, який сприяє розвитку особистості, озброює її необхідними знаннями, вміннями і навичками.

6. У неформальній та інформальній освіті переважає орієнтація освітніх програм, розроблених і орієнтованих для батьків більше, ніж для дітей; усвідомлення батьками своєї відповідальності за медіаосвіту дітей; простежуються концептуальні зміни у розумінні завдання медіаосвіти від протекціоністського до розвивального; перетворення бібліотек і музеїв на центри медіаінформаційної грамотності населення; відбувається використання освітнього потенціалу робочого місця для розвитку цифрової та медіакомпетентностей дорослих та ін.

Неформальна та інформальна освіта обох країн пропонують програми для розвитку медіаосвіти вразливих верств населення, хоча вони поки що нечисельні. Їх тематичне спрямування є подібним: інновації, активне громадянство, соціальна інклюзія, безпека, розвиток впевненості інтернет-користувачів.

У Канаді медіаосвітній курс для іммігрантів і біженців реалізується на національному рівні, на відміну від США, де розвиток медіаосвіти цієї категорії населення перебуває у компетенції штатів. Медіаосвіта людей похилого віку в обох країнах є подібною. Її мета – навчити літніх людей користуватися цифровими технологіями, оволодіти правилами безпеки в інтернет-просторі, розвивати критичне мислення та навички відповідального цифрового громадянина.

Порівняння медіапідготовки працівників на робочому місці у фірмах, організаціях, компаніях дало підстави для висновку про появу особливого феномену «нових способів праці» (NWOW). З'ясовано, що медіанавчання на робочому місці передусім спрямовуються на розвиток цифрових навичок працівників. У цьому питанні фірми у США і Канаді частіше звертаються до аутсорсингових компаній: громадських медіаосвітніх компаній, відомих інтернет-компаній чи офісів соціальних мереж. Деякі відмінності свідчать не про наявність тенденції, а про незначні особливості, притаманні кожній із досліджуваних країн.

7. Медіапідготовка педагогічного персоналу здійснюється на основі таких підходів: у формальній освіті – як первинна підготовка в університетах та коледжах; в неформальній освіті – як професійний розвиток; в інформальній освіті – як саморозвиток і самовдосконалення своєї професійної майстерності. Разом з тим, аналіз кейсів з педагогічної діяльності учителів у США і Канаді засвідчив, що рівень медіапідготовленості педагогічного персоналу в обох досліджуваних країнах залишається все ще недостатнім, а в умовах цифрових трансформацій ця невідповідність поглиблюється.

Зростає увага до якісної підготовки педагогічного персоналу, у системі формальної освіти постійно враховуються медіаосвітні потреби педагогічних працівників. Ефективною є медіаосвітня підготовка педагогів з урахуванням особливостей різних навчальних дисциплін, спеціальної фахової підготовки; здійснення медіапідготовки на бакалаврському і магістерському рівнях; широке використання цифрових технологій, онлайн-курсів та поєднання традиційного і дистанційного форматів навчання. Зростає значення соціальної спрямованості медіаосвітніх курсів і розвитку професійної і соціальної відповідальності педагогів за результати своєї медіаосвітньої діяльності та ін. У США значна увага приділяється створенню за ініціативи університетів центрів з онлайн-медіаосвіти, які цілеспрямовано здійснюють підготовку педагогічних працівників впровадження медіаосвіти. У Канаді стало традиційним консультування педагогів з науковцями спеціалізованих кафедр. У цій країні загальнопедагогічна медіаосвіта стала обов'язковою.

В обох країнах подібним є зміст медіаосвітньої підготовки педагогів у неформальній та інформальній освіті. Спостерігається посилення уваги до

теоретичної медіапідготовки педагогів, розроблення її наукового і навчально-методичного забезпечення та розвитку медіакомпетентності усіх учасників освітнього процесу. Доведено, що подібними є також умови професійного розвитку педагогічних працівників (різні медіаосвітні заходи – літні школи, семінари, курси підвищення кваліфікації, онлайн-курси) і постійна співпраця науковців, учителів, представників громадських організацій. Водночас простежуються відмінності у реакції країн на нові виклики (у США – поступові зміни; у Канаді – негайна реакція); у фінансуванні (у США – через гранти фондів, меценатів, спонсорів; у Канаді – на основі державної підтримки федеральним урядом та урядами провінцій і територій); агентах змін (у США – науковці та громадські організації; у Канаді – учителі та громадські організації).

8. На початку XXI століття медіаосвіта є ресурсом, що забезпечує розвиток необхідних навичок і вмінь людини. Її зміст відображає загальні тенденції, спільні для багатьох країн світу, а саме: орієнтація медіаосвіти на цінності людини (читаючи медіаповідомлення, людина осмислює його зміст у контексті своєї системи цінностей та пріоритетів); на споживання (людина розуміє роль медіа у своєму житті та соціально-економічному житті суспільства); громадянство (через критичне розуміння медіаповідомлень формується життєва позиція людини як активного, відповідального і свідомого громадянина); культуру (завдяки медіа людина розуміє свою ідентичність та ідентичність інших націй). Простежується ще одна світова тенденція: медіаосвіту розглядають як невід'ємну складову освітнього процесу, спрямованого на підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включаючи традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення) і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) засоби.

Виокремлено та схарактеризовано загальні та специфічні для кожної досліджуваної країни шляхи формування цифрової та медіакомпетентностей для цільових категорій населення (рівень К-12 – для дітей шкільного віку; рівень університету – для молоді; бібліотеки, інтернет-центри, громадські організації – для дорослих: працюючих і безробітних) і специфічних груп (представників національних меншин (діти, молодь, сім'ї); учнів та студентів з особливими потребами; молодих людей, які побували за ґратами; новоприбулих іммігрантів; громадян похилого віку та ін.). Структура формування цифрової та медіакомпетентностей у США і Канаді є подібною: формальна освіта (школа К-12, вища школа, післядипломна освіта), неформальна та інформальна освіта (дім/родина, бібліотеки, музеї, молодіжні освітні програми, місцевий доступ). Причому в обох країнах можливості неформальної та інформальної освіти є набагато ширшими.

До тенденцій розвитку медіаосвіти у США і Канаді віднесено: для формування цифрової та медіакомпетентностей у формальній освіті в обох досліджуваних країнах медіаосвіта реалізується за двома напрямками: як інтегрований компонент в існуючі навчальні дисципліни/курси чи як окрема навчальна дисципліна/курс; завдання медіаосвіти є подібними для середньої і

вищої школи; ці цілі та завдання реалізуються в навчальних планах і програмах через інші навчальні дисципліни; зокрема: на заняттях з англійської мови, загальноосвітніх/соціальних дисциплін, мистецтва, охорони здоров'я, інформатики та ін.; альтернативний підхід, тобто розвиток цифрової та медіакомпетентностей на заняттях з окремих навчальних дисциплін (журналістики, медіавиробництва та ін.) не так широко впроваджується в освітній діяльності школи; процес формування і розвитку цифрової та медіакомпетентностей більш активний на рівні К-12; на відміну від школи, в університеті фокус медіаосвіти зосереджено на розвитку аналітичних умінь, формуванні професійно значущих навичок, затребуваних ринком праці, а також у розвитку соціальної цифрової компетентності, тобто цифрового громадянства.

Для обох країн характерною є тенденція щодо трансформації результатів медіаосвітньої діяльності у розвиток цифрової та медіаграмотності широких верств населення, що зумовлюється стрімким входженням цифрових медіазасобів у повсякденне життя; активна участь громадських організацій у розробленні ключових концептів медіаосвіти. Ефективний розвиток медіаосвіти неможливий без інкорпорування відповідних принципів в освітню діяльність обох країн, а також адаптації засадничих принципів медіаосвіти до нових цифрових реалій. Вивчення формальної освіти США і Канади дало змогу виявити, що освітні програми у США і Канаді розробляються з урахуванням потреб основних цільових і вразливих категорій населення. Контент-аналіз медіаосвітніх програм формальної освіти обох країн уможливив виокремлення та характеристику типових тематичних напрямів медіаосвіти на сучасному етапі, зокрема широке залучення молоді, підготовка педагогічного персоналу, підтримка батьків, політика, наукові дослідження.

9. Україна має певне законодавче і нормативно-правове забезпечення, теоретичні напрацювання і практичний досвід розвитку цифрових і медіакомпетентностей учнів, студентів та інших категорій дорослого населення. Осмислення медіаосвітнього досвіду США і Канади уможливило виявлення низки нереалізованих можливостей у вітчизняній медіаосвіті, зокрема відсутність спеціальних державних програм з підвищення рівня медіаосвіченості громадян; потреба розвитку соціально відповідального медіасередовища; необхідність формування медіакультури відповідно до вікових, індивідуальних, професійних, соціальних та інших особливостей громадян тощо.

Узагальнення американського і канадського досвіду уможливило обґрунтування перспектив використання їх прогресивних і конструктивних ідей в сфері медіаосвіти в контексті «5 законів медіа та інформаційної грамотності» ЮНЕСКО. Належне законодавче і нормативно-правове забезпечення є необхідною умовою ефективного розвитку медіаосвіти. Нагальною є потреба наскрізного розвитку медіаосвіти та її впровадження на всіх освітніх рівнях.

У науково-методичних рекомендаціях «Розвиток медіаосвіти в Україні» проаналізовано медіаосвіту як міждисциплінарну проблему, висвітлено її розвиток у формальній, неформальній та інформальній освіті. Розкрито роль

стейкхолдерів у цьому процесі, а також в самоосвітній діяльності. Запропоновані науково-методичні рекомендації можуть стати основою для розроблення комплексного підходу до медіаосвіти та його реалізації в українському суспільстві. Вони є людиноцентричними – орієнтованими на стейкхолдерів медіаосвіти; структурованими – логічно вибудованими за складниками (формальна, неформальна та інформальна освіта) та рівнями освіти; комплексними – представленими у поєднанні всіх складників освіти та на всіх її рівнях. Ефективність розвитку медіаінформаційної грамотності населення залежить від реалізації державної політики на всіх рівнях – національних, галузевих, регіональних і локальних.

Проведене дослідження не вичерпує усіх теоретичних аспектів цієї міждисциплінарної проблеми. До перспективних напрямів досліджень ми відносимо: порівняльно-педагогічний аналіз національних систем професійної підготовки і підвищення кваліфікації педагогічного персоналу з проблем медіаосвіти; вивчення світового досвіду розвитку цифрової та медіакомпетентностей вразливих верств населення (біженців, мігрантів, осіб похилого віку та ін.); психолого-педагогічні умови творчого використання ефективних зарубіжних практик медіаосвіти різних вікових категорій населення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Головченко, Г. О. (2021). *Медіаосвіта у США і Канаді: теорія і практика*. В Н.Г. Ничкало (Ред.). Київ: Вид-во Юрка Любченка.
2. Головченко, Г. О., Бухтатий, О., Радченко, О. (2015). *Україна медійна: на порозі інформаційної революції: моногр.* К.: Видавець СВС Панасенко.
3. Головченко, Г. (2011). *Шкільні газети та інформаційне суспільство: навчальний посібник*. Миколаїв: Іліон.
4. Головченко, Г. О. (2014). Проблеми медіаосвіти США і Канади в умовах інформаційного суспільства. *Порівняльна професійна педагогіка*. 1 (Т. 4), С. 96-104.
5. Головченко, Г. О. (2019). Проблема медіа освіти в наукових дослідженнях: переваги та перспективи практичної реалізації. *Рідна школа*. Вип. № 3-4, С. 42-47.
6. Головченко, Г. О. (2019). Історико-педагогічний аналіз розвитку медіа освіти. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Педагогіка та психологія. № 2 (10). С. 24-27.
7. Головченко, Г. О. (2020). Концепція розвитку медіаосвіти у законодавстві Канади. *Електронний науковий фаховий журнал «Імідж сучасного педагога»*. № 1(190). С. 54-57.
8. Головченко, Г. О. (2020). Аналіз термінів та дефініцій медіаосвіти в англomовному дискурсі. *Науковий вісник Льотної академії*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЛА НАУ. Вип. 7, С. 173-180.

9. Головченко, Г. О. (2020). Розвиток медійних компетентностей учнів середньої школи США та Канади. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Кременчук: КрНУ, № 2 (121), С. 17-24.
10. Головченко, Г. О. (2020). Законодавче забезпечення медіаосвіти в США. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Вип. 2, Ч. 1, С. 45-51.
11. Головченко, Г. О. (2020). Peculiarities of Teachers' Media Training in the US Formal Education. *Порівняльна професійна педагогіка*, 10(2-3), С. 73-80.
12. Головченко, Г. О. (2020). Формування медіакомпетентностей вразливих верств населення в системах неформальної освіти США та Канади. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. Вип. № 62, С. 155 – 160.
13. Головченко, Г. О. (2020). Медіа освіченість різних категорій населення США та Канади в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів. Вип. 8 (164), С. 286-291.
14. Головченко, Г. О. (2020). Розвиток медіакомпетентності на робочому місці у США та Канаді. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. Бердянськ: БДПУ. Вип. 2, С. 39-49.
15. Головченко, Г. О. (2020). Педагогічні технології розвитку медіаграмотності різних категорій населення США та Канади. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія. Київ. Вип. 16, С. 35-43.
16. Головченко, Г. О. (2020). Організація медіапідготовки педагогів в США та Канаді. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. Одеса. Вип. 2 (131), С. 95-103.
17. Головченко, Г. О. (2020). Виховання медіа компетентностей учнів середньої та вищої школи в США і Канаді. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика». Вип. № 29. Том 1, С. 284-291.
18. Головченко, Г. О. (2020). Медіаосвітня діяльність в Україні: аналіз нормативно-правового забезпечення. *Освітологічний дискурс*. Київ. Вип. № 3 (30), С. 19-36.
19. Головченко, Г. О. (2020). Аналіз діяльності центрів медіаосвіти в Україні. *Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького*. Черкаси. Вип. 2, С. 118-123.
20. Головченко, Г. О. (2020). Аналіз діяльності центрів медіаосвіти в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 1 (17), С. 29-39.
21. Головченко, Г. О. (2019). Розвиток медіаосвіти у США та Канаді: філософсько-педагогічний аспект. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2 (16), С. 145-155.
22. Головченко, Г. О. (2020). Американський досвід корпоративного навчання медіакомпетентностей. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*.

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій: видавничий дім «Гельветика». Вип. 24, Т. 1, С. 125-136.

23. Головченко, Г.О. (2020). Media education as a factor affecting the quality of secondary education in the USA and Canada. *Порівняльна професійна педагогіка*. № 4 (Т. 4). Р. 69-79.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

24. Головченко, Г. А. (2009). Формирование педагогической модели подготовки специалистов информационной деятельности условиях информационного общества. *Третьи международные Батышевские научные чтения, посвященные 220-летию города Николаева, 9-11 сентября 2009 года*. Николаев: ООО «Фирма «Илион», С. 86-97.

25. Головченко, Г. (2009). Дидактическое информационное пространство – самая современная педагогическая технология подготовки бакалавров информационной деятельности. *Информационные технологии в системе социально-экономической безопасности России и ее регионов: сборник трудов II Всероссийской научной конференции, Казань, 20-23 октября 2009 года*. Казань, С. 106-110.

26. Головченко, Г. О. (2009). Особливості педагогічної діяльності в умовах інформаційного суспільства. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*. Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький, С. 327-330.

27. Головченко, Г. А. (2010). Информационному обществу – современные технологии обучения. *Особенности профессионального обучения в условиях мирового экономического кризиса. Труды четвертых международных научных чтений, посвященных памяти Героя Советского Союза, академика РАО Сергея Яковлевича Батышева*. Москва, 18-20 октября 2010 г. М.: Издательство ЭГВЕС. С. 73-76.

28. Головченко, Г. (2010). Медіа-освіта та дидактичний інформаційний простір – найсучасніша педагогічна технологія підготовки бакалаврів з інформаційної діяльності. *Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття*. Черкаси, С. 433-436.

29. Головченко, Г. (2011). Медиа-образование в системе профессионального образования как необходимое условие формирования предпосылок информационного общества. *V Международные научные чтения, посвященные памяти академика С.Я. Батышева: материалы V международ. наук. конфер.:* в 2-х т. Т.1: Методологические вопросы непрерывного профессионального образования в условиях информационного общества. Николаев: ННУ им. В.А. Сухомлинского, С. 257-267.

30. Головченко, Г. О. (2011). Медіа-освіта та дидактичний інформаційний простір – найсучасніша педагогічна технологія підготовки бакалаврів з інформаційної діяльності. *На шляху до науки XXI сторіччя: зб. наук. праць і матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (4-5 лист. 2011 р.)*. Кіровоград: Науково-дослідний центр інноваційних технологій, С. 19-25.

31. Головченко, Г. А. (2012). Особенности развития современного образования в контексте тенденций развития медиаобразования США и Канады

и создания плана действия на Украине и в России. *Модернизация профессионального образования: теория, опыт, проблемы. VI международные научные чтения, посвященные памяти Героя Советского Союза, академика РАО С. Я. Батышева*. Федеральное государственное научное учреждение «Институт теории и истории педагогики» РАО. Коллективная монография. М.: ФГНУ ИТИП РАО, С. 64-73.

32. Головченко, Г. О. (2012). Розвиток медіаосвіти у США. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнародна науково-практична конференція: [в 2 ч.]*. Ч. 1. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. Львів: ЛДУ БЖД, С. 129-132.

33. Головченко, Г. О. (2013). Проблеми медіаосвіти США і Канади в умовах інформаційного суспільства. *Професійне навчання на виробництві: зб. наук. пр. Вип. V*. Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України. Навчальний центр ПрАТ «Українське Дунайське пароплавство», Київ, С. 165-174.

34. Головченко, Г. О. (2015). Медіа-освіта США і Канади: порівняльний аналіз. *Освіта для сучасності: зб. наук. пр.: 2 т.* Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, Т. 2, С. 316-322.

35. Головченко, Г. О. (2018). Громадські організації дорослих у розвитку та становленні медіа освіти у Канаді. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи: зб. наук. пр. К.: Знання України, С. 579-586.*

36. Головченко, Г. О. (2018). *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: зб. тез доп. II Міжнародної наук.-практ. конф., 25-26 жовтня 2018 р., Мукачево: Вид-во МДУ, С. 83-85.*

37. Головченко, Г. О. (2019). Соціальна роль медіаосвіти в умовах глобалізаційно-інформаційних змін. *VIII науковий форум Україна-Польща-2019 «Освіта для миру»*. К.: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». Т. 2, С. 246-259.

38. Головченко, Г. О. (2020). Глобалізаційні аспекти розвитку медіа компетентностей в освіті дорослих у США та Канаді. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: матеріали тез доп. IX Міжнародного науково-методологічного Інтернет-семінару (14 травня 2020 р.)*. Хмельницький національний університет: «Термінова поліграфія», С. 25-27.

39. Головченко, Г. О. (2020). Аналіз ефективних практик розвитку медіа компетентностей в освіті дорослих у США та Канаді. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи: монографія*. Харків: ФОП Бровін О. В. С. 232-242.

40. Головченко, Г. О. (2017). Właściwości działalności pedagogicznej w warunkach społeczeństwa informacyjnego. «*Edukacja dla przyszłości w świetle wyzwań XXI wieku*», в-во Університету Казимира Великого, м. Бидгощ, Республіка Польща, С. 88-94.

Наукові праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

41. Головченко, Г. О. (2009). *Коледж преси та телебачення: 15 років перші! Хронограф подій. 1993-2008 н. р.* Миколаїв: Вид-во «Тетра».

42. Головченко, Г. О. (2013). Медіа-освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. *Інноваційність у науці і освіті: наукове видання до ювілею професора, доктора хабілітованого Франтішека Шльосека*. ХНУ. К.: Богданова А. М., С. 421-428.

43. Головченко, Г. О. (2020). Розвиток медіаосвіти в Україні: науково-методичні рекомендації. Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

44. Головченко, Г. О. (2018). Витоки та тенденції розвитку медіаосвіти США в історичній ретроспективі. *Вісник НАПН України. Педагогіка і психологія*. № 3 (100), С. 50-59.

45. Головченко, Г. О. (2019). Тенденції розвитку медіаосвіти в Канаді. *Вісник НАПН України. Педагогіка і психологія*, № 1-2, С. 77-87.

46. Головченко, Г. О. (Ред.) (2010). *Європейська журналістика в умовах глобалізації медіа ринку та інтеграції суспільства в ЄС*: зб. матеріалів. Миколаїв: Вид-во «Тетра».

АНОТАЦІЇ

Головченко Г. О. Тенденції розвитку медіаосвіти у США і Канаді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, 2021.

У дисертації здійснено цілісний, системний аналіз становлення і розвитку медіаосвіти у США і Канаді в умовах глобалізації, в межах якого виявлено та охарактеризовано сучасні тенденції та сутнісні ознаки її історичних етапів розвитку задля виокремлення та обґрунтування можливостей творчого використання в Україні прогресивних і конструктивних ідей американо-канадського досвіду медіаосвіти. Здійснено бібліографічний аналіз досліджуваної проблеми; з'ясовано сутність англійських та українських термінів з медіаосвіти, у зарубіжних та вітчизняних літературних і документальних джерелах; їх зіставлення уможливило побудову концептуального поля терміну «медіаосвіта». Узагальнення результатів дослідження генези розвитку медіаосвіти у США і Канаді уможливило обґрунтування авторської періодизації, що становить 6 етапів: зародження, становлення, формування окремого педагогічного напрямку, визнання і розповсюдження, розвиток співпраці, трансформація. Дисертація також містить результати аналізу законодавчого і нормативно-правового забезпечення розвитку медіаосвіти та аналіз діяльності провайдерів медіаосвітніх послуг у досліджуваних країнах. Проаналізовано вплив філософсько-педагогічних теорій і підходів на розвиток медіаосвіти у США і Канаді. Описано і систематизовано структуру і зміст освітніх медіапрограм для різних категорій населення. Схарактеризовано розвиток медіаосвіти в Україні та обґрунтовано перспективи використання прогресивних і конструктивних ідей досвіду США і Канади в цій сфері.

Ключові слова: медіадидактика, медіаосвіта, медіаосвітні засоби, медіаосвітні платформи, стейкхолдери медіаосвіти, тенденції, цифрова і медіаграмотність, США, Канада.

Головченко Г. А. Тенденции развития медиаобразования в США и Канаде. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. Институт педагогического образования и образования взрослых имени Ивана Зязюна НАПН Украины, Киев, 2021.

В диссертации осуществлен целостный, системный анализ становления и развития медиаобразования в США и Канаде в условиях глобализации, в рамках которого выявлены и охарактеризованы современные тенденции и сущностные признаки исторических этапов его развития для выделения и обоснования возможностей творческого использования в Украине прогрессивных и конструктивных идей американско-канадского опыта медиаобразования. Осуществлен библиографический анализ исследуемой проблемы; определена сущность англоязычных и украиноязычных терминов по медиаобразованию в зарубежных и отечественных литературных, документальных источниках; их сопоставление позволило разработать концептуальное поле термина «медиаобразование». Изучение истории развития медиаобразования в США и Канаде помогло разработать и охарактеризовать авторскую периодизацию, состоящую из 6 этапов: зарождение, становление, формирование отдельного педагогического направления, признание и распространение, развитие сотрудничества, трансформация. Диссертация также содержит результаты анализа законодательного и нормативно-правового обеспечения развития медиаобразования и анализ деятельности провайдеров медиаобразовательных услуг в исследуемых странах. Раскрыто влияние философско-педагогических теорий и подходов на развитие медиаобразования в США и Канаде. Описаны и систематизированы структура и содержание образовательных медиапрограмм для различных категорий населения. Охарактеризовано развитие медиаобразования в Украине и определены перспективы использования прогрессивных и конструктивных идей опыта США и Канады в этой сфере.

Ключевые слова: медіадидактика, медіаобразование, медіаобразовательные средства, медіаобразовательные платформы, стейкхолдеры медіаобразования, тенденции, цифровая и медіаграмотность, США, Канада.

Golovchenko G. O. Tendencies of Media Education Development in the USA and Canada. – Manuscript.

Thesis for Doctor of Pedagogical Sciences degree. Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Ivan Ziazium Institute of Pedagogical and Adult Education NAPS of Ukraine. Kyiv, 2021.

The dissertation provides a holistic systematic analysis of the formation and development of media education in the USA and Canada in the context of globalization, which identifies and describes the trends and essential features of historical stages of media education development. It is expected to use constructive ideas of media education experience in these countries for improving media education in Ukraine. The bibliographic analysis of the researched problem is carried out; the essence of English and Ukrainian terms in media education is investigated from foreign and domestic literary and documentary sources; their comparison made it possible to construct a conceptual field of the term “media education”. It allowed to conclude that there is no harmonized terminology on media education in foreign and domestic scientific space for a number of reasons: terminological tools of media education as a relatively new field of pedagogical research is still being formed; the emergence of new ICTs is constantly changing the form of communication, and their integration requires a combination of skills to master them; the form of information consumption changed from passive, then active to interactive; interdisciplinarity of media education, which is considered in different contexts: social, cultural, economic, historical, technological.

The generalization of the study results of the media education development in the USA and Canada made it possible to substantiate its periodization in 6 stages: origin (1960-1970), maturing (1970-1980), formation of media education as a separate pedagogical direction (1980-1990), recognition and dissemination of media education (1990-2000), development of cooperation between international, national, governmental organizations and educational institutions (2000-2010), transformation of media education (2010-2020).

A comparison of the history of the development of media education in the studied countries showed that their processes were somewhat similar. The changes in the essence of media education in the USA and Canada are similar, which is reflected in the name of the stages of their development. However, the order of stages and their duration are somewhat different. In the United States, first there were processes of formation of media education as a separate area of pedagogy, and then the processes of recognition and dissemination. In Canada, these processes took place in parallel. The Canadian media education system first gained recognition and spread both in the country and abroad, and later there was the formation of media education as a separate area of pedagogy.

The dissertation also contains the results of the analysis of legislative and normative-legal support of media education development and the analysis of the activity of media educational service providers in the studied countries. The influence of philosophical and pedagogical theories and approaches on the development of media education in the USA and Canada is analyzed. The structure and content of educational media programs for different categories of the population are studied.

The trends in the media education development in the United States and Canada are outlined. Among the common trends are the following: media education is implemented in two directions: as an integrated component in existing academic disciplines or as a separate discipline; the tasks facing media education are common for secondary and higher education; these goals and objectives are implemented in

curricula through other disciplines; in particular: English, social sciences, art, healthcare, computer science, etc.; an alternative approach is not so widely implemented in the educational activities of school; the process of formation and development of digital and media competencies is more active at the level of K-12; in contrast to school, universities focus on the development of analytical skills, the formation of professionally relevant skills demanded by the labor market, as well as the development of social digital competence, digital citizenship.

The development of media education in Ukraine is characterized and the prospects of using progressive and constructive ideas of the experience of the USA and Canada in this sphere are substantiated.

Key words: media didactics, media education, media education tools, media education platforms, media education stakeholders, digital and media literacy, USA, Canada.

Підписано до друку 8.04.2021 р. Формат 60 x 84/16.
Папір офс. Гарнітура Times New Roman. Друк-різографія.
Ум.-друк. арк. 1,8. Тираж 100 прим. Зам. № 0804-1.

Віддруковано з оригінал-макета у видавництві «ДКС центр»
Свідоцтво ДК № 3457 від 08.04.2009 р.
04073, м. Київ, Куренівський провулок, 17, т/ф (044) 537-14-34